

TOOMAS HELLAT

ja

KGB

5

TÕNIS RITSON

Ajaliselt teine Toomas Hellati ülekuulajate röömuks valminud aruanne on tema elulookirjeldus (*ERAF f 129, n 1, s 24585, 1 kd, l 170-238*), mille avaldamise otsustasin juba eelmine kord vähemasti edasi lükata, seda eeskätt liigse mahukuse tõttu. Seega järgneks 25.01.1945 lõpetatud rida iseloomustusi (*I, l 296-300p*; siitmaalt näitan Hellati arhiivitoimikule viidates taas ainult kõite ja lehtede numbri), millel omaette pealkirja pole; vene keelde tõlkija on kirjatööle nimeks pannud "Harakteristiki" ehk siis iseloomustused, aga tegemist võiks olla ka alajaotusega "Minu agentuur", millele Hellat viitab Eesti ohvitseridest kirjutades (*vt II, l 25*). Samahästi võiks see passida ka kolmele sootuks dateerimata jäänud lehele, mille pealkirjaks tõlkijapoolne "Razvedtšiki" ehk luurajad (*II, l 18-20*). Lisan need materjalid iseloomustustele, kuna sisuliselt on kahe kogumi juures mõningaid ühtelangevusi ja osundusi mujal toodud nimele.

Hellati kirjatöö puhul on näha, et märkmete rittaseadmine toimus etteantud nimekirja põhjal. Selle allika otsimine on selgelt lootusetu ettevõtmine, näiteks pole järgnevast loendist kümmekonna isiku kohta mingeid muid teateid. Pole ka teistes kasutada olnud kirjutistes, nii et tõenäoliselt on tegemist KGB-poolse vaevanägemisega – kusagilt peavad need nimed ometi pärinema. Eks oli võimude kätte sattunud teisi jutukaid tunnistajaid, vt kas või T. Hellati toimikule lisatud väljavõtteid asjaosaliste ülekuulamisprotokollidest (*II, l 95-192*).

Originaali kirjaviis on jäänud muutmata, lisatud või vähemaks võetud on ainult komasid muutmaks teksti arusaadavamaks.

1. Talgre, Leo (1)

Iseloomustus: Väikest kasvu, energilise, mitte just ilusa näoga, kuid mis naiste juures omas hiilgavat edu. Psüühilistest omadustest olid mõistus ja tahe tugevalt ja hästi arenenud, kuid selge primaadi nende ees omas siiski tunne. Kehaliselt haruldaselt hästi arenenud, suure universaalse füüsilise osavusega. Vähevoitu enesekindlusest 1941. aastal, mis oli seotud tavalise alaväärtuskompleksiga oma väikese kasvu suhtes, kasvas lõpuks välja haruldaselt enesekindlaks, uskudes oma õnnesse otse fatalistliku optimismiga. Olles aususe, delikaatsuse ja headuse eeskujuks 1941. aastal, muutus 1943. aastaks nende omaduste suhtes natukene näitlevaks, neid tegelikult enam mitte omades niisugusel puhtal kujul. Oli äärmine realist, töötades mosaiikmeetodiga, kusjuures aga natukene kaldus pealiskaudsusele, vist enese teadmata, omistades üksikutele detailidele suuremat tähendust kui nad seda tegelikult omasid. Tähendab meetod oli empiiriline, kuid deduktiivsed järeldused olid segatud mõnikord eksliku intuitsiooniga. Enesekindluse, enesearmastuse ja auahnuse kasvades viimasel ajal muutus teiste inimeste suhtes kritiseerivaks (muide õieti) ja hoolimatuks võib-olla natukene rohkem, kui nad seda ära olid teeninud. Naiste suhtes omas suurt "nõrkust", kuid oli sealjuures täielik aumees ja pidas kindlat piiri, olles ühtlasi äärmiselt rüütellik. Täiesti joobnud pole kunagi olnud, on aga seda sagedasti näidelnud. Suitsetamist püüetele vaatamata ei suutnud ära õppida, jäädes peatuma "pahvimise" staadiumile. Oli julge, kuid mitte hulljulge, osates ennast hoida kus vaja. Inimestetundja. Halb ärimees.

2. Hellat, Toomas

Iseloomustus: Pikka kasvu, natukene iroonilise ilmega, hästiarenenud intellekti ja fantaasiaga, mitte just kängu jäänud tunnetega ja mitte üle keskmise tahtejõuga. Olles põhiloomult filosoofilise, fantaasiarikka iseloomuga, ajas teda äärmiselt tugev auahnus tegevusse, kusjuures pidurdavalt mõjusid laiskus ja argus. Tundeliselt oli hea iseloomuga, mitte kellegi peale erilist viha kanda suutes ja kõigiga üsna hästi läbi saades, kellega ta seda tahtis.

Lihtsamate inimestega läbikäimises saamatu, tundmata nende vastu huvi ja olles üleolev. Äärmiselt arg naiste suhtes. Pahedest – kirglik suitsetaja. Võimatu ärimees.

3. Toom, Ustav (2). Äärmiselt arenenud intellektiga, olles haruldaselt hoolas ja teaduslikult täpne pisasjades ja korrektne laiemates järeldustes. Oskas oivaliselt meetodilist töötamist ja mõtlemist. Tahe ilusti arenenud, energiaküllane ja julge, mõnikord otse fatalistlikult optimist. Tundelisest küljest ei paistnud silma, olles küll omakasupüüdmatu ja kohusetruu kuni äärmuseni. Enesekindlus ja usk enesesse olid alles väljaarenemisel, s.o oli iseisvaks juhtivaks tegevuseks alles küpsemas.

4. Tamm, Peeter, õige nimega Jõgi, Ülo (3).

Psüühiliselt proportsionaalselt arenenud inimene, üle keskmise, kuid mitte tippudeni ulatuv. Arusaaja, aus ja kohusetruu, päris julge (vähemalt tahtejõu kaasabil). Hindas üle kõige rahulikkude perekonnaelu, seigeldes vastumeelselt. Päris hea ärimees. Puudusid juhiomadused. Igatpidi normaalse inimese tüüp. Oli meie suurimaks usaldusmeheks ja sõbraks "Hauka" (4) grupis.

5. Nõmm, Valentin (5)

Tunded ja tahtejõud kõvemad kui mõistus. Heasüdamlik, aus ja energiline. Võttis endale palju ülesandeid ega osanud siis aega jagada, tulemuseks oli, et midagi erilist ära ei jõudnud teha või et asi äärmiselt kaua venis. Natukene naiivne. Oli olnud Kulleri (6) heaks sõbraks, keda viimane kasutas ja usaldas teatavates vajalikkuse piirides. Pärast Kulleri surma pakkus oma abi ja aja jooksul sattus tihedasse kontakti meiega. Absoluutselt kõlbmatu juhiks, kuid teatavates piirides hästi sobiv nuhiks. Äärmiselt praktiline inimene.

6. Ahven, Jüri (7). Kõnelenud temast juba varem. Iseloomustust täielikku ei oska anda, kuid silmatorkavad jooned: ennast täis, posöör, mitte rumal, kuid laisk ja tahtejõuetu, mida maskeerib teiste kritiseerimisega ja irisemisega. Aravõitu. Suudab imponeerida noorematele poistele, kes pole üldse inimesetundjad.

7. Sepik (8). Tunnen kaht venda Sepikut, kuid äärmiselt pealiskaudselt. Üks nendest on võrdlemisi paks, näo järgi otsustades flegmaa-

tik. Teine, vist noorem, on intelligentsema näoga, vist tundeinimene, silmade järgi otsustades võib isegi olla müstik. Muud nende kohta olen rääkinud varem.

8. Lipp, Erich (9). Tunnen ühte Lippu, kelle eesnimi nagu oleks olnud Martin, kuid ma pole selles kindel. See on hiigla kasvu blond tugeva kehaehitusega sportlane, veel üsna "piimahabeme" näoga ja veel väljaarenemata. Kirglik jahimees, ilmselt laisk ja mitte erilise intellektiga. Talgre väljavalitud mees, muud temast olen kõnelenud varem. Peale selle olen näinud tema isa: hua veerel vaakuv tiisiku-sehaige vanamees, ja ema, kellest ei oska midagi erilist ütelda.

9. Mäesalu, Arnold (10). Pikemat kasvu, avameelse näoga, blond, tugeva suuga ja kehaehitusega kergejõustiklane. Talgre valitud mees. Heasüdamlik ja päris intelligentne maa-poiss, tahtejõuline ja kohusetruu. Praktiline inimene. Muust, mis temasse puutub, olen kõnelenud juba varem.

10. Krauli, Laine (11) – ei tunne.

11. Priit – ilmselt on tegu **Rannut**’iga (12), keda hüüti Priit, mis arvatavasti oli tema eesnimi. Talgre valitud mees, kes võib-olla oli varem juba Ahvena kambas, kuid kindel ma selles pole. Talgre oli temast heal arvamisel, minul oli temast alguses "graadelik" mulje, mis võis olla ekslik. Lähemalt ei tunne.

12. Tobias, Eino (13) – keskmise mõistuse ja tahtejõuga tundeline poiss. Seda tüüpi, kellel on "endast kahju", kes "ennast haletsevad". Lõpu poole pessimist. Muidu aus ja korralik, kohusetruu ja heasüdamlik poiss. Oli meie keskuse juures käsundusmeheks jooksvate ülesannete ja tööde jaoks ja üheskoos Toomega, kellega oli suur sõber, hoolitses Saksa okupatsiooni aja raadosideme eest, saades selleks Toomelt väljaõppe. Muus osas olen temast juba rääkinud.

13. Tobias, eelmise ema. Kuna meie keskuse raadiojaam Tobiasi pool asus, siis oli asjaga kursis. Mis ulatuses, ei tea. Aitas hiljem aparate peita. Heasüdamlik ja vahva naine, kellel lõpupoole siiski närvid hakkasid läbi kuluma.

14. Põldmaa (14) – ei tunne.

15. Reigo, Juhan (15). Energiaküllane,

aktiivne EVR-i tegelane. Julge, energiline, piisut pealiskaudne, kuid enesekindel. Päris intelligentne, kuid omas siiski mõningaid primitiivseid mõttekäike. Muus osas olen temast kõnelenud juba varem.

16. ETK (16) **osakonnajuhataja** – ? Võib-olla **Inglis** (17) – natuke raskepärasema tai-buga ilma huumorita keskealine mees. Milleks ta valiti "Komiteesse", pole mulle päris selge. Arvatavasti selleks, et esindas vist "asunikku-de" parteid ja omas mingeid suhteid lätlastega. Muus osas olen temast kõnelenud juba varem.

17. Paberivabriku direktor – ? Kas ehk **Leetna** (18). Temast olen kõnelenud juba varem. Iseloomustamiseks tunnen liiga vähe. Talgre oli temast heal arvamisel.

18. Mathiesen, Mihkel (19). Talgre komplekteeritud mees, kellest loosis järeלטulijat Kullerile. Oli temast väga heas arvamuses. Isiklikult jättis hea mulje, olles julge, iseseisev ja intelligentne. Muidu väga vaikne ja tagasihoidlik, nii et lähemalt ei oska iseloomustada. Muus osas olen temast juba varem kõnelenud.

19. Hanso, Elmar (20). Talgre komplekteeritud mees, kelles ta hiljem oli pettunud. Jättis natuke saamatu ja nõrga mulje. Lähemalt ei tunne.

20. Hanso, eelmise vend – ei tunne.

21. Urke (21) – ei tunne.

22. Ahven – ema – ei tunne.

23. Simm, Viktor (22) – ei tunne. Nüüd oletan, et hankis Talgrele "Riikliku plaanikomisjoni" blankette. Talgre iseloomustuse põhjal arg mees.

24. Kingsepp Vene tänaval – ? Vist **Aug** (23). Oli Kaljuranna onu, kelle juures viimane peatus. Oli ühtlasi minu ja Talgre kingsepaks. Nööris kõva hinda. Kui palju oli meie tegevusest teadlik, ei tea, kuid oletan, et oli Kaljuranna kaudu üht-teist kuulnud. Näis olevat suur joodik "teises nooruses".

25. Eelmise sugulane – oletan, et **Kaljurand, Ants** (24). Noor, veel lõplikult välja kujunemata, "graadelikkude" kalduvustega, kerge elukommetega poiss. "Bel ami" tüüp. Püüdis võidelda oma nõrkuste vastu, kuid ilma eduta. Muidu heasüdamlik ja mitte rumal. Lähemalt olen kõnelenud juba varem.

26. Allpere, Aino (25) – lähemalt olen kõnelenud juba varem. Iseloomustada ei julge, kuid olen kuulnud, et olevat auahne tüdruk.

27. Tarre – ei tunne.

28. Soomer – isa (26). Lähemalt kõnelenud juba varem. Oli suur ärimees, muid iseloomujooni ei tea, sest pole lähedalt tuttav.

29. Soomer – ema (27). Lähemalt kõnelenud juba varem. Lähemalt ei tunne. Talgre jutu järgi nõrkade närvidega.

30. Soomer, Evald (28). Kaljuranna südamesõber, iseloomult temaga identne, ainult välimus vähem veetlevam. Talgre komplekteeritud (Talgre naise vend). Muus osas olen kõnelenud juba varem.

31. Kauba, Laine (29). Mitte eriti ilusa välimusega, kuid kena umbes 25a naine. Äärmiselt armsa ja lahke iseloomuga, sealjuures julge ja abivalmis. Päril intelligentne. Minu ja Talgre naiste sõbratar. Oli meie tegevusest (kui rahvuslikust) umbes informeeritud. Mina kasutasin tema korterit õõbimiseks. Külastas Jõge haiglas (30). Nägi mõnikord ka Talgret, kuid nende sideme lähemat iseloomu viimasel ajal ei tea. Ei olnud aktiivne, kuid arvestasime temaga kui reservis peetava usaldatava inimesega.

32. Lüüs (31) – Talgre tädi – lähemalt ei tunne. Talgre jutu põhjal julge naisterahvas.

33. Irval (naine) – ei tunne. Tundsin Soomes üht leitnant Irvalit (32), keda Talgre 1943. a. oktoobris kavatses "Haukasse" komplekteerida. See ei õnnestunud, kuna ohvitseri luurele väeosadest ei lubatud. Pärast olime selle üle õnnelikud, sest kuulsime, et olevat olnud kehv mees, praalija iseloomuga; lähemalt ei tunne.

34. Ennever (33) – Talgre vend, elas Tartus ja tal polnud meie tegevusega mingit tegemist. Tagasihoidlik lihtsavõitu mees – lähemalt ei tunne.

35. Perekond Aiavilja tänaval:

Rikandi, Harry (34) – Jõe tuttav. Oli Soome sõjaväes, kust ühes teiste vabatahtlikkudega tagasi tuli. Hiljem Tallinna Tehnikainstituudis üliõpilaseks. Musikaalne, mängis viiulit. Värskest abiellunud ja veel armunud, nii et teised iseloomujooned tagaplaanil. Näis olevat korralik poiss, mitte eriti üle keskmise. Oli tead-

lik meie (s.o Jõe, minu ja Talgre) olemisest põranda all ja kavatsusest Rootsi sõita. Ööbisime tema pool.

Rikandi, Elsa (35) – eelmise naine, s. Laas. Jõe hea tuttav. Klaverimängija. Armas tütarlaps. Kõrvuni armunud. Külastas Jõge haiglas.

Tiimann, Ellen (36). Rikandi õde. Intelligentne, julge naine. Külastas Jõge haiglas, olles seega meie vahel sidepidajaks.

36. Traks, Armilda – spekulant Kreuksi tänaval. Juhan Reispassi (37) kaudu leitud tutvus. Meie veini ja napsuliferant (38) hinge hinna eest.

37. Toom, Helve (39) – Ustava õde. Elav ja heasüdamlik tütarlaps – tansitar – lähemalt ei tunne.

38. Saar, Kustas – tegeleb millegagi Tallinna Tehnikainstituudis. Nõmme ja teiste jutu järgi äärmiselt loll. Isiklikult ei tunne.

39. Amon (40) – sportlane, Talgre komplekteeritud. Pidas temast väga lugu. Isiklikult lähemalt ei tunne. Varem olen temast kõnelenud.

40. Kulla, Eugen – peab olema Kuller, Eugen (41). Meie "triumviraadi" kolmas (Talgre-Kuller-Hellat). Sai surma 9. 03. 44. lennurnaku puhul. Rahu tema põrmule.

41. Hendrikson, Mikk (42). Noor poiss, lõplikult veel välja kujunemata, kuid lootustäratav. Väga intelligentne, aus ja heasüdamlik. Väskelt abielus ja kõrvuni armunud.

42. Liidak (43) – isiklikult ei tunne. Muust olen kõnelenud juba varem.

43. Soots – Olev (44) – olen temast kõnelenud juba varem. Iseloomustamiseks ei tunne küllaldaselt, kuid hakkas silma teatav labane joon – mitte eriti intelligentne "ladna rahvamees" "Rahvalehe" reporteri stiilis. Omab ajakirjaniku rutiini.

44. Jüri – laskur – **Jürgens, Karl** (45). Olen temast kõnelenud juba varem. Iseloomult umbes Ahvena stiilis, kuid vanem ja sellega kujunenud. Suur intrigant ja iriseja. Kritisearib kõiki, kuid ei tee ise midagi. Ennast täis praalija. Seetõttu eraldus kõigist teistest "Hauka" meestest, väljaarvatud Saksen, Vello (46), kes oli tema mõju all.

45. Mets – halli peaga vanamees – tõenäoliselt **Gustavson** (47). Viimasel ajal närvid läbi.

Muidu oli sõbralik vanamees, tüüpiline kodanlik-demokraatlik parteitegelane. Sotsiaaldemokraat.

46. Suure-Puugi talus oli meil side järgmine: 28. nov 1944. sõitsin Särakuga (48) Kolga randa, et ette valmistada randa ärasõiduks Rootsi. Säraku tuttavate Tarto (49) kaudu saime soovitusel Steinbergile (50). Steinberg elas Suure-Puugi talus Sõitme külas Kolga vallas – Harjumaal. Steinbergi kaudu tutvusime tema naabri Landbergiga (51), kellega kokku leppisime ranna korralduse suhtes. Landberg pidi hankima elukorterid ca 25 inimesele ranna rajoonis ootamiseks ja kokku leppima Laigariga (52) abi suhtes mootorpaadile pääsemiseks, mida ootasime saabuvat Pedassaarele. Pidin hiljem Steinbergilt kuulma nende ettevalmistuste tulemuste üle. See kokkulepe oli 29./30. nov. 1944. 1. dets saabusin tagasi Tallinna, kus informeerisin Talgret oma käigu tulemustest. 6. dets. sõitsin uuesti välja Steinbergi poole, kusjuures Talgre jt. pidid järgneva järgmisel päeval autoga. Andsin Talgrele sidepunktiks Steinbergi, kelle juurde pidi tulda, tuues minu varjunime (Meri) poolt tervisi. Jõudisin Steinbergi juurde ööl vastu 7. dets., kus kuulsin, et Landberg on vahistatud ja et tema poolt sooritatavad ettevalmistused on jäänud teostamata. Jätsin Steinbergile oma Talgrega kokkulepitud märgusõna. Steinbergi abil üritasin hankida korterit Kuldkepi (53) pool, kes asus Loo asunduses Kolga vallas ja kellele minul oli soovitus Lainveelt (54) Rütmani (55) kaudu. Kuldkepp keeldus. Ööbisin Steinbergi pool öö vastu 8. dets. 9. detsembri õhtul käisin viimast korda Steinbergi pool, kus viimase naiselt kuulsin, et selle ajani mind sealt keegi ei olnud otsinud. 11. dets. (56) hommikuks olin Tallinnas.

47. Loo, Mare – ei tunne.

48. Püss, Johannes (57) – ei tunne.

49. Trepp, Harry – ei tunne.

50. Veetõusme, Erich (58) – arvatavasti tuntud jooksja, isiklikult ei tunne. Tean, et Talgre teda tundis, rohkem ei tea öelda.

51. Lipp, Heino (59) – vaata nr 8.

1. Hallik (60) – ei tunne.

2. Allpere (61) (Aino mees) – temast olen kõnelenud juba varem, isiklikult ei tunne, seega iseloomustada ei tea.

3. Pohlak – ei tunne.

4. Keres, Paul (62) – malemeister, end. "EÜS Liivika" liige, elas viimasel ajal Nõmme juures, kellega hea tutvav. Samuti Talgrega. Isiklikult ei tunne. Ei tea öelda, palju ta Nõmelt või Talgrelt meie ettevõttest teadis.

5. Pruni, Richard (63) – ei tunne.

6. Toots ehk Laats (64) – Kaupmehe tänaval – ei tea.

7. Talgre tutvav 2. miilitsa jsk – tean, et Talgre miilitsa kohta mõnikord teateid sai. Kuidas ja kellelt, seda ei tea.

8. Tamjärve töökoda ja Urn – minu äia-papa **Tamjärv, Oskari** (65) peennaha töökoda Kuninga tänaval. Olen sellest maininud juba varem. Seal töötas üks naine nimega Urn, eesnime ei tea, vanus umbes 30 aastat. Lähemalt teda niivõrd ei tunne, et teaksin iseloomustada, oli ettevõtlik ja lõbus, energiline naisterahvas. Tean, et **Ümarik** (66) käis kord seal Talgre ülesandel, et ära tuua sealt töökojast mõningaid Talgre asju.

9. Särak (67) (Voldemar Säraku vend). Ei tunne, kuid olen kuulnud, et olevat N-Liidust tagasi tulnud, samuti suusataja ja olevat oma venda taga otsinud. Kas lõpuks leidis, seda ei tea, kuid oletan, et leidis.

10. Pärno (68) – Oleviste kiriku õpetaja, väga vabameelsete vaadetega, võtab viina, suitsetab kõvasti ja tarvitab ka vandesõnu. Lasksin end tema poolt 1943. a. detsembris ristida, leeritada ja laulatada, kuna oli ainukene Tallinnas, kes nõustus seda kometit tegema, saades aru minu panteistlikust maailmavaatest ja mitte alustades terminoloogilist tüli jumaluse mõiste pärast. Komet oli minule vajalik, et mitte tülli minna naise vanematega. Sama tegi hiljem ka Talgre. Pärno sidemetest **Tautsiga** (69) olen rääkinud juba varem. Ühenduses sellega pole võimatu, et ta omas kontakti **Kulli** (70) organisatsiooniga, kuid fakti- list materjali mul selleks pole. Isiklikult pole teda omas tegevuses tarvitanud, olgugi et tal vist selle vastu midagi poleks olnud. Külastas inimest teda viimati 1944. a. oktoobris, kui jutlesime muuseumi Klooga massimõrvast.

11. Kunstnik Ahvena kambast – ei tea, kes see võiks olla.

12. Mootorratta juht Ahvena kambast – võimalik, et **Kuuskmann, Enno** (71), kellest olen lähemalt kõnelenud juba varem. Spekulandi kalduvustega ja autojuhi hingeeluga poiss.

13. Ahvena korteri külastajad: mäletan nimedest **Heinla** (72), **Tõnus** (73), **Linnuste** (74), **Adams** (75), **Sepikud**, **Kuuskmann**, **Rannut**, **Hendrikson**, **Ärna** (76) – nende kõigiga oli Talgre tuttav.

14. Aiavilja 1-7 – vaata nr 35.

25.01.45 T. Hellat

Dateerimata lehed T. Hellati toimikust (II, 1.18-20), kuupäeva pole ka venekeelse tõlke juures. Sisu poolest sobivad eelnevaga, paistab, et siin on nõutud rohkem elukohti ja aadresse.

Soomer, Evald (Somre). Viimne elukoht Tallinnas S-Laagri nr. ?, eluk. autojuht. Elasid koos kolmekesi **Kaljurand-Soomer-Muda** (77) Lüganuses, talu nime ei mäleta, kuid oli Muda kodukohaks.

Sugulased: 1) vanemad elasid Sakus rebasekasvanduses või Tallinnas Suur-Laagri tänaval. Viimati nägin neid Kaupmehe 23-6 Tallinnas, kus peatusid.

2) õde Melanie Talgre (78) – Leo Talgre abikaasa – Rootsis.

3) vennad: 2-3 venda Venemaal ei ole tuttavad.

Sugukond pärit Põhja-Virumaalt, kuid lähemalt ei tunne. Näinud ainult ühte täditütart, kes elas Suur-Laagri tän. nende juures, nime ei tea.

Tutvuskonda peale "Haukka"-poiste ei tunne.

Muda ehk Mägar. Elukoht Lüganusel, Tallinnas peatus Soomeri pool. Sugukond Lüganuse kandis, lähemalt ei tunne.

Kaljurand, Ants – elas koos kahe eelmisega Lüganusel. Tallinnas peatus onu pool, kelle nimi Aug. Kingsepp, töökoda Vene tänaval, elas Luite tänaval. Kutsus mind kord augustis

1944 ühte seltskonda, kus palju joodi. Seltskond peale Soomeri, Mägari, Lepiku (79), Rommeli (80) (kõik Haukka) ja Augi mulle täiesti võõras. Nimesid ei mäleta. Maja oli Pikal tänaval.

Saksen, Vello. Elas viimati Viimsis vanemate juures. Lähemat aadressi ei tea ja perekonda ei tunne, väljaarvatud isa, keda kord juhuslikult nägin. Naine Rootsis, samuti õde. Viimasel ajal Säraku ja Puusepaga (81) Järtul (82) (Rakvere vald).

Jürgens, Karl. Elas Vismari tänaval. Pärast varjas end Pääskülas. Naine Soomes. Omas suhteid Hotell Bristoliga – kuna omas sealt töötöendi. Lähemalt ei tea.

Keem (83) ehk **Kiima**, "**Jumbo**" (84) – Lõuna-Tartumaa ja Võrumaa mehed, kust ka pärit. Sugukonnast ja asukohast lähemat ei tea. Valter Vasila (85) otsitud mehed. Pidid tulema Politsei platsile ärasõidu asjus. Selles suhtes leppis nendega kokku Talgre, kuidas, ei tea.

Jürisoo e. Jääger (86). Võrumaa mees. Talgre andmetel, mis olevat saadud Keemilt, olevat tema tuttavaid palju kinni võetud – kes, lähemalt ei tea. Eeldasime, et on sattunud NKGB hoole alla.

Lipp – asukohast protokollis kõik teada olev mainitud. Isa ja ema ja üks või rohkem vendi sealsamas. Sportlane Kiviõli spordiklubis, tutvusringkond järelikult sportlaste seas, lähemalt ei tea.

Tõnus – elas Lipu pool kuni 20. septembrini, varemalt "Tümmli" (87) kursuste korteris Kunderi 17. Tutvusringkonnast teada ainult "Tümmli" mehed ja Enno Kuuskmann.

Amon – naine Keeni vallas, ei tunne lähemalt.

Pikk (88) – ei tea (oli Amoniga).

Mathiesen (89) – elas Uus-Maailma 11. Pärnumaalt pärit. Tutvusringkond tehnikauilikoollis, lähemalt ei tea. Naine sünd. Simberg või Sinberg, elas enne Nõmmel Pikal tänaval, praegu Rootsis.

Niilus (90). Elas varemalt Tartus, siis Nõmmel, aadressi ei tea. Abielus Andres Põllusaare (91) õega, kes elas maal – Keaval. Nüüd kõik Saksamaal. Väga laialdane tutvusringkond Tartu Ülikooli juures, eriti Akad. Emakeele Selts.

Siis üliõpilaskonnas (Liivika), Postimehe juures. Ajakirjanik.

Linnuste (92) – ei tea.

Avarmaa (93). Viimane ametlik elukoht Haapsalus. Ema elas varemalt Tartus, siis Haapsalus. Isa – Nõukogude Liidus. Onu – notar Tallinnas, pere Haapsalus. Tutvusringkond väga laialdane, eeskätt EÜS, siis "Jazz'i" fanaatikud ja kohvikute orkestrandid Tartus. Treffneri gümnaasiumi eriti 1938. a lend.

Kuslap (94) – kuulus "Põhjalasse", lähemalt ei tea.

T. Hellat

Märkused

Siin oli lähtuda kahest moodusest: kas piirduda teatmeteostega või panna kirjeldava ajalooesituse raames paberile nii palju kui võimalik. Valisin teise, kuigi ammendavuse üritamine on lootusetu.

1) Leo Talgre – vt märkus nr 89 Erna salga juures. Kuna tegemist oli tööpoolest tähtsaima isikuga kogu selleseltskonnas, kõigis ülekuulamisprotokollides on tema nimi tihedalt sees, siis lisaks veel: Maarja Talgre, "Leo – vastupanu surmani". Reportaažromaan. Tln, Faatum, 1992; Mart Laar, "Metsavennad." Tln, AS Helmet Raja & Co, 1993, lk 31, 33-40, 47-49; Ülo Jõgi, "'Erna' legendid ja tegelikkus" Tln, a/s JMR, 1996, lk 36-37, 138, 146-147, 156-158, 164-166, 171-172, 184, 186-188, 192, 205-206; Indrek Jürjo, "Pagulus ja Nõukogude Eesti. Vaateid KGB, EKP ja VEKSA arhiividokumentide põhjal" Tln, Umara, 1996, lk 82, 238; Artur Veisserik, "Ma armastasin Eestit" Trt, Ilmamaa, 1995, lk 88, 106, 108, 127, 158. Iseloomustuses Ü. Jõgilt (vt II, l 109p-110) on nimetatud esinemist ka Leo Ennever'i nime all; perekonnanimi pärit vennalt, kes M. Talgrel märgitud kui onu E. – vt Talgre, lk 14-15. Varjunimeks olnud Juss (E. Tobias 14.12.44 ülekuulamisel, II, l 145). Saksa mereväeluurajate-radistide kursustel osalejaile, keda Tallinnas algul Faehlmanni, siis Kunderi tänaval juhatas kpt Kalmus, andis varjunimed Talgre (E. Sepik 2.12.44, II, l 154).

2) Ustav Toom (1918-1946) – KGB andmetel maamõõtja poeg, pärit Tallinnast, TTÜ üliõpilane, elukoht Tallinnas Raua 47-2 (II, l 183). Ü. Jõgi sõnul kõva tehnikamees, kellel oli Rootsist pärit isik-

lik raadiosaatja (Talgre, lk 120); EV ajal teenis sidepataljonis, saades raadio alal hea väljaõppe. Kui Eestis hakkas tööle "Tümleri" grupp (vt allpool, märkus 87), oli T. selle radistiks, pääsedes niiviisi Saksa väkke minekust. 21.09.44 saatis EVR (vt märkus 44 Erna grupi juures; Hellat rääkis sel teemal 30.12.44 ja loetles liikmeid, I, l 80p-81p) radistina Rootsi teate Eesti iseseisvuse väljakuulutamisest (nn Tiefs valitsus), seejärel ootas Läänemaal koos Talgrega rootslaste kaatrit. Arvanud, et uuel võimult pole suurt karta, Saksa väes ta ju ei teeninud. 7.12.44 (Jõgi, lk 192; lk 204 pakub 6.12) vahistati T. ikkagi, mis oli rahvuslastele tõsiseks löögiks: kogu side Rootsiga käis tema kaudu, nüüd langesid venelaste kätte kõik andmed alustamiseks välismaaga raadiomängu. Uurimise ajal olla äärmiselt toorelt koheldud, mille kätte T. 1945 kevadel suri; teise põhjusena on nimetatud tuberkuloosi (Jõgi, lk 162, 172, 182, 184, 187, 192, 204, 213). 17.12.44 tunnistas, et pidi ENSVs jääma edasist luuretegevust juhtima (II, l 189p). Jõgi andmetel (13.12.44) andis raadioteateid Rahumäelt, Side tn 15 E. Tobiasi vanemate elukohast (II, l 102). Temalt pärineb ka pikem ülevaade, vt II, l 121-121p. Hellat 19.12.44: varjunimeks Turvas, elas Tallinnas Raua tn 53, omas TTÜs "Sever"-tüüpi raadiojaama (I, l 28, 29). Arreteeriti 8.12.44 Tallinnas Raua tn 47-2, suri 10.05.46 (Nõukogude okupatsioonivõimu poliitilised arreteerimised Eestis. Kd 2. Koostanud Leo Õispuu. Tln, 1998, lk 530).

3) Ülo Jõgi – vt märkus 86 Erna salga juures. Alustas 15.04.41 koos teiste Sökõ kooli kursantidega väljaõpet, 22.07.41 hüppas langevarjuga Järva-Jaani lähedale (paaris T. Hellatiga). Abiellus Evi Tamjärvega, kelle õest Ainost sai 1943. a Hellati abikaasa, jätkas vahepeal katkenud õpinguid TTÜs ja töötas samal ajal Tallinna linnapea kantseleis (Talgre, lk 57, 62, 70). 10.03.43 põgenes koos naisega Soome, töötas Helsingi peapostkontoris joonestajana, 1943. lõpul läks vabatahtlikuna Soome sõjaväkke, järgnes Haukka ja Eestisse naasmine (samas, lk 92, 120). E. Tobias rääkis 14.12.44, et Jõgi juhtis Soome luure residentuuri Tallinnas, mis algul töötas iseseisvalt, siis aga üritati Talgre, Hellati jt poolt tõmmata koostööle EVR heaks (II, l 148-149). Kälimees Hellati tunnistusel ööbisid nad 1944 oktoobris äiapapa O. Tamjärve (vt märkus 65) pool Jakobsoni 71-3, kus J. ka raadiosaatjal tööd tegi (I, l 16-16p). Kasutanud nimesid Tamm, Nurme ja Peeter (I, l 48p), kuulus nende isikute hulka, kes plaani järgi pidid Rootsi pagema (I, l 102). Sõidu luhtumisest, vigastusest, haiglasviibimisest ja vahistamisest 10.12.44 vt allpool, märkus 30. Ise arvas J. hiljem, et sellepärast on ta ehk praegu eluski: naisest ja pojast Rootsist oli tal muidugi kahju –

"Aga ma ei kahetse. Ma olen elanud südametunustuse järgi." (Talgre, lk 123). Kinni istudes tegelesid nii Hellat kui ka J. enam-vähem üheaegselt tõsise kirjatööga, mida mainisin juba eelmise loo sissejuhatuses; J. materjalidest kirjutas omal ajal Mart Arold mõningat segadust tekitanud loo (Liivimaa Kuller, 18.04.1996), mis autori korraaks arhiivi kasutamise loast ilma jättis (!) ning kus on ära toodud J. vanglakäsikirja peatükkide loend. Nende järgi otsustades keskendus Jõgi üsnagi põhjalikult eelkõige eestlastele, s.t kohalolijatele (Hellat seevastu kirjutas Saksa luurest, pagulastest ja pikalt iseendast); lisaks ilmutas ta aastail 1995 ja 1996 kaks raamatut, millistest viimast on siingi korduvalt kasutatud. Nii et mehed muudkui kirjutasid – kui Hellat mainis ühtekokku 221 nime, siis J. loomingust pole vist viitsitud neid kokku lugeda. 4.07.1996 Liivimaa Kulleris edastatud Enn Veenpere selgitustes on öeldud, et "Ülo Jõgi polnud KGBga rohkem koostöös kui teised". Ega rohkem polnud vajagi.

4) Haukka – eestlastest luuregrupp (u 20 meest), mis saadeti 1944 Soomest Eestisse punaarmee tagalasse, pidi jälgima sakslaste tegevust ja informeerima Soome luuret ("Vabaduse eest. Soomepoiste lühielulood". Soome Sõjaveteranide Eesti Ühendus, 1997, lk 18).

5) Valentin Nõmm – kasvas üles vaeslapsena, pidi õpingute kõrvalt nii enda kui õe toitmiseks tööd tegema (Veisserik, lk 163). Hellati sõnul u 34 a vana, töötas assistendina TTÜ laboris (kus hoiti ka U. Toomi raadiojaama) ja elas Tallinnas Tehnika 14-3. Varjasime end korduvalt nii tema korteris kui töö juures, peale punaarmee tulekut pole enam teateid (I, l 16p, 29, 118). 1943 olnud N. seotud E. Kulleriga (vt allpool, märkus 41), andes talle infot raudteel töötamise kohta. Kuller edastas andmed kas Hellatile või Talgrele. Alates 1944. a märtsist toimus juba vahetu side (II, l 195-196). 1944. a suvel käis A. Veisseriku talus Kõvasool Aegviidu lähedal, et Koitjärve metsas punkri jaoks kohta otsida, Talgre ja Tobias olnud samuti kaasas (Veisserik, lk 88). Eino Tobias tunnistas 14.12.44, et N. käis Koitjärve punkri ehitust kontrollimas, olnud äärmiselt rahulolematu ja lasknud seal vigu parandada (II, l 145). Jõgi andmetel elas ühes korteris Paul Keresega, meisterdas vastupanuliikujale kui TTÜ töötajale võltsdokumente ning tundis end venelaste ajal üsna kindlalt, sest polnud Saksa sõjaväes teeninud (lk 184-185, 187). Hüüdnimeks oli Volli (Jõgi, II, l 104) või Val (Hellat, I, l 88p). 2.12.44 arreteeriti ikkagi (Jõgi, lk 192; lk 204 pakub küll I.XII, mil Tallinnas suur vahistamislaine algas). Veisserik (lk 119, 157, 160) kohtus temaga Pagari tn kinnipidamiskohas, 1945 suvel oldi

koguni ühes kambris ja kohutki peeti 1945. a septembris nende üle koos. Arreteeriti 1.12.44 Tallinnas Tehnika 14-3, tribunal 25.09.45, sai 10+3, vabanes 21.08.54 (Poliitilised arreteerimised Eestis 1940-1988 (§58). Kd 1. Koostanud ja toimetanud Leo Õispuu. Tln, 1996, lk 335).

6) Eugen Kuller – vt allpool, märkus 41.

7) Jüri Ahven – NKGB andmetel s 1923, pärit Tallinnast, rätsepa poeg, keskkharidusega, õpib kunstiinstituudis, elab Tatari 2-2 (II, l 134). Hellat väitis 23.12.44, et A. teenis 1942 SDs ning tõi talle seal andmeid (I, l 50p); 10.01.45 lisas, et A. sai väljaõppe Tümleri kursustel (I, l 108p). Seal käinud ta 1944. a maist septembrini, hüüdnimi Jüri (I, l 146, 162). 22.01.45 küsiti Hellatilt koguni andmeid A. natsionalistliku grupi kohta (I, l 144). Jõgi ülevaatest selgub, et tegemist oli tema noorema koolivennaga Westholmi gümnaasiumist, kelle luuramispiirkonnaks olla Talgre grupis määratud Tallinn; lühemat kasvu, kõhn, kitsas nägu, suur nina ja tumedad juuksed (II, l 120p). Sünd 20.08.23, arreteeriti 4.12.44, tribunal mõistis 19.01.45 surma, põgenes, arreteeriti uuesti 7.12.45 (Nõukogude..., lk 9). Teine variant: arreteeriti 7.08.45 (Poliitilised..., lk 11).

8) Erich Sepik – NKGB andmetel s 1920, pärit Kuivajõe valla Kangru talust Harjumaal, keskkharidus, Tallinna Tööstustehnikumi õpilane, elukoht Tallinnas Katusepapi 5-6 (II, l 152). Ise tunnistas 5.12.44, et õppis 1932-1934 Ravila valla käsitöökoolis, siis tegi 4 aastat vanemate juures talutöid, 1938-1942 käis Türil aianduskoolis, 1942 tuli Tallinna, õppis õhtukoolis ja töötas linna alluvuses aedniku abilisenä. 10.05.43 kutsuti Saksa sõjaväe Kohila õppelaagrisse, sellest pääsemiseks simuleeris pimesoolehädasid ning tänu tutvusele Tallinna linnahaiglas (raamatupidaja Renate Ruus) võeti ravile. Kahenädalasele haiglale järgnes kuu aega puhkust, mille veetis kodutalus. Seejärel varjas end 1944. a. juuni keskpaigani, mil läks oma nõbu Harry soovitusel radistide-luurajate kursustele Tallinnas (II, l 152-153). Neid ta ei lõpetanud, 1944. a augusti algul visati seoses Punaarmee pealetungiga ja kpt. Kalmuse korraldusel Tartumaale luurama (koos nõbu Harry ja Kalju Reimetsaga) (II, l 156). Hellat väitis 19.12.44, et nõbudele määrati Puurmani piirkond (I, l 27p); E. Tobiase sõnul hüüti neid Sepu vendadeks (II, l 146). H. Heinla arvates (5.12.44 – II, l 162) töötas merelaevanduse rahvakomissariaadi alluvuses, vt ka Harry Sepik. A. Kallipe tunnistamist mööda keskmist kasvu, tüsedavõitu, priske näo ja tumedate juustega (II, l 130). Erich-Hans Sepik arreteeriti 5.12.44, tribunal 25.09.45, sai 15+5, vabanes 6.03.56 (Poliitilised..., lk 486).

Harry Sepik peaks nõbu Erichist noorem olema, H. Heinla sõnul 22, õppis TTÜs ja hoidis kodus Katusepapi 8 raadiojaama (II, l 162). A. Kallipe nägi nõbusid 1944. a novembri algul, siis olnud mõlemad sadamatöölt lahti, et 5.09 Polütehnikumi (vahest TPI ehk TTÜ? – TR) sisseastumiskatsetele minna (II, l 131p). Veisserik oli enne kohtuistungit temaga ühes kongis, olnud noor põlütöökooli õpilane (Veisserik, lk 152). Tuntuks sai sellega, et põgenes 1945 septembris Roosikrantsi tn kohtuhoonest koos Voldemar Särakuga (vt allpool, märkus 48); Veisserik kirjeldab juhtunut lk 175-176, temale tuginedes ka M. Laar (lk 51) ja Ü. Jõgi (lk 198). Selle järel olla asutuses lausa põrgu lahti läinud, otsiti ja vahistati kõiki, kellega põgenikud võinuksid ühendusse astuda (Veisserik, lk 184). A. Kallipe tunnistusel pikka kasvu ja tugeva kehaehitusega, kahvatu nägu, mustad juuksed (II, l 130). Sünd 1924 Tallinnas, arreteeriti 29.04.47, tribunal 23.01.48, sai 25+5, 23.06.56 vähendati 12 aastani (Poliitilised..., lk 486).

9) Erich Lipp – Hellat pakub ka 19.12.44 kahtlevalt Martinit, kes elanud Salaaru külas Kiviõli lähedal (I, l 27p). Sobima peaks Eerik Lipp: s 31.03.13 Virumaal Maidla vallas Sala külas, TTÜ üliõpilane, arreteeriti 26.10.44 Tallinnas Mäekalda 41-3, tribunal mõistis 26.02.45 20+5 Punaarmeeest kõrvalhoidmise, Saksa sõjaväes ja Omakaitse teenimise ning metsavendadega ühinemise eest (Nõukogude..., lk 252). Välimus passiks ka Heino Lipule, vt allpool, märkus 59.

10) Arnold Mäesalu – Hellati tunnistamist mööda u 24 a vana, elas Keila lähedal Karjakülas, läbis Tümleri kursused (I, l 28, 108p). E. Tobias 14.12.44: hüüdnimi Otto (II, l 146), viimati nägin 16.09, mil kinnitanud, et valis tööpiirkonnaks ühe talu Keila-Joa lähedal (II, l 148). H. Heinla sõnul 26 a vana, elas koos naisega Keilas turu lähedal ning peaks omama raadiosaatjat (II, l 162). Jõgi iseloomustuses (II, l 120) u 27 a vana, abielus, naine jäi ilmselt Eestisse, omas Keila lähedal talu. Talgre luuregrupi liikmena olevat talle määratudki Keila kant. Keskmist kasvu, jässakas, suure ümara näoga. Ametlikumalt: s 7.03.20 Harjumaal Keila vallas, arreteeriti 13.12.44, tribunal 17.02.45, sai 25+5 Kuibõševi oblastis, suri 22.06.45 (Poliitilised..., lk 311).

11) Laine Krauli – N. Ümarik nimetab teda Talgre seotud luurajate seas; u 26 a vana, blond, TTÜ üliõpilane, elab Nõmmel Kannikese tänaval (10.12.44 – II, l 166). Sünd 6.XII 18 Virumaal Aaspere vallas, arreteeriti 10.12.44 Tallinnas Kannikese 4-1, tribunal 15.05.45, sai 10+5 (Nõukogude..., lk 183).

12) Priit Rannut – Hellat lisab 30.12.44, et u

26a, Tallinna elanik ja tehnikaülikooli tudeng (I, l 86p); 11.01.45 nimetab teda ka Tümleri kursustel osalenute hulgas (I, l 108p). J. Kohari 7.12.44: elab Järvel (II, l 127p). Arreteeriti 5.12.44, tribunal 25.09.45, sai 10+5, vabanes 21.08.54 (Poliitilised..., lk 425).

13) Eino Tobias – NKGB andmetel s 1921, pärit Tallinnast, haridus lõpetamata kõrgem, elas Nõmmel Side 15 (II, l 138). Ise andis ta elukäigust ülevaate 14.12.44: 1927-1934 käisin Tallinnas eraalgkoolis, 1940. a kevadel lõpetasin Gustav Adolphi Gümnaasiumi, töötasin suvel konduktorina kaubarongidel. 1940. a sügisel läksin õppima TTÜ masinaehitusteaduskonda, 1944. a veebruaris Talgre soovitusel radistide kursustele (II, l 138). Konspiratiivkortereid loendades nimetas Jõgi 13.12.44 ka T. vanemate oma Side 15, kus Toom saateid andnud (II, l 102). Jõgi iseloomustusest 12.01.45 selgub, et T. hüüdnimeks oli Tobi (Hellat 19.12.44 – Tohver; I, l 29p) ning et esmakordselt kohtusid nad 1940 sügisel TTÜs, olid nimelt ühel kursusel. 1944. a kevadest aitas T. juba Toomil saateid anda (II, l 122). Hellat väitis 11.01.45, et 1944. a aprillis-mais värbas ta Tümlerisse teiste seas ka T. (I, l 106p). Suvel 1944 käis koos Talgre ja Nõmmega Koitjärve metsas punkrikohta otsimas (Veisserik, lk 88), hiljemgi tegelesid ses liinis just Talgre ja T. (samas, lk 108). Kuulus Koitjärve gruppi koos Talgre, Hellati ja Toomiga (I, l 28). 1944. a septembri lõpust alates istus Hellatiga paar nädalat punkris ning 10.09 tuli Jõgiga Tallinna, sest pidi legaliseeruma (II, l 122). Töötas seejärel insenerina Maardu fosforiiditehases (N. Ümarik 10.12.44 – II, l 166). Hellat tunnistas 9.01.45, et nad Talgre otsustasid Eestisse luurama jätta ka T. kui radisti (I, l 101p). Jõgi märkis T. juures ära pea alustid head tuju ja leidlikkust; olnud keskmist kasvu, tugeva kehaehitusega, tumedate juuste ja terve näojumega (II, l 122). Arreteeriti 6.12.44 (Jõgi, lk 204) ning juba järgmisel päeval koostati T. juuresolekul akt Koitjärve muldonni kohta, loetleti üles sealne varustus ja tehti piltigi (vt II, l 203-206). Vastastamisel Veisserikuga paistnud silma, et meest oli kõvasti töödeldud, ainult vari järel ja "hea, et veel püsti seisab" (Veisserik, lk 137). Süüdistusmaterjali tutvustamisel polnud T. ja Hellat enam kohal (samas, lk 157), üldiselt jääb aga mulje, nagu oleks KGB kõigis neis luuramistes just Talgret, Hellatit ja Tobiasit ninameesteks pidanud (vt nt samas, lk 136).

14) Põldmaa – võib-olla Jõgi mainitud (lk 91) Eero Põldma Järvamaalt Albu vallast, kes liitus Soomest tulnud Erna meestega enne salga ühinemist Saksa vägedega? Tõenäolisem on siiski Evi Leetna (ka Põldmaa), s 1918 Kemerovo oblastis,

arreteeriti Nõmmel Vabaduse pst 17-1, tribunal 26.05.45, sai 10+5 Mordva ANSVs Dubravlag'is, vabanes 14.09.54 (Poliitilised..., lk 239). Leetna – vt allpool, märkus 18.

15) Juhan Reigo – majandusteadlane ja ETK juhatuse liige, erakondadesse ei kuulunud, EVR asutajaliige ja selle peasekretär; A.Veisserik tundnud teda juba skaudiaegadest, olla NMKÜ-s ka võrkpalli mänginud (Veisserik, lk 112; Otto Tief, Mälestusi aastaist 1944-1954 // Akadeemia, 1990, nr 2, lk 233; Enn Nõu, Eesti pagulasvalitsus 1944-1988. 44 aastat riiklikku pagulaspoliitikat.// Akadeemia 1990, nr 2, lk 253). Varjunimeks olnud Rääk ning Talgre sõnul oli ta EVR aktiivsemaid ja energilisemaid liikmeid (U. Toom 9.12.44 – II, l 188). Hellati teada oli R. Saksa okupatsiooni ajal tiheidalt seotud Vaba Eesti Võitlusrindega (vt ka allpool, E. Inglit) ja selle ilmutatud lehega, tema kaudu said lugemist nii Hellat kui Talgre, viimati 1944. a suvel (I, l 134p). Püüdis mais 1944 tagaotsitavana edutult Soome põgeneda, aga jäi sellegipoolest nende kuue EVR tegelase hulka, kes SD käest pääsesid. Koos Inglistiga varjunud poolpõlenud Laenupanga hoone (Müürivahe tn Tallinnas, konservatooriumi kõrval) korteris nr 13 (Hellat, I, l 17p), kus EV-aegsed poliitikud al 1942. a juunist koos käisid ning millest sai EVR kogunemiskoht (Nõu, lk 252-254). Inglistiga olnud nad ka osanikud Saku hõberebasekasvanduses, mistõttu rahanappust ei tundnud (Helmur Maandi, Eesti Vabariigi Rahvuskomitee ja Otto Tief. // Looming, 1988, nr 10, lk 1387, 1389-1390). Sakus Soomerite (vt allpool, märkused 26-28) juures oli R. end varjanud 1944. a kevadsuvel, Talgre tõi talle sinna sõnumeid oma Soomes-käikudelt; kui juunikuu suri R. 5-aastane tütar, käinud ta Tallinnas matustel ja siiski pääsenud vahistamisest (Talgre, lk 96). Tagaotsitava olukorraga olla just tema kõige kiiremini leppinud (Maandi, lk 1390). Kui 21.09.44 iseseisev EV taas välja kuulutati, määrati R. sisekaitseülemaks (Tief, lk 233), ühtlasi jäi ta sidemehiks valitsuse ja rahvuslastest luurajate vahel, millist ülesannet täitis ka EVR ajal (Jõgi, lk 182). Samal päeval püüdis R. koos Tiefi ja Maandiga Tallinnas ära hoida kokkupõrkeid ja rüüstamisi (Nõu, lk 258; Maandi, lk 1396), käimas oli ju järjekordne võimuvahetus ühes kõige juurdekuuluvaga. Linnast lahkuti 22.09 hommikul ja asuti Puise rannas Haapsalu lähedal Rootsist tulevat paati ootama, see saabus aga alles 29.09 (Nõu, lk 258). R. ja Tief ei jõudnudki seda ära oodata, vaid läksid koos Haapsallu ning sealt rongiga Riisiperre. Tief pöördus oma kodutallu, R. aga Tallinna (Tief, lk 234). Hellati sõnul (15.12.44) varjas R. end Uus-Maailma 13-10, kus ta viimaks tabatigi, nagu Talgre rääkinud (I, l 14). Pagari täna-

vas sattus R. ühte kambrisse Veisserikuga, tutvustanud viimasele maja sisekorda ja olnud üsna rahulik, võttes toimuvat kui paratamatust (Veisserik, lk 112, 120). Kuulati sageli ja pikalt üle, piinati kõvasti (Talgre, lk 111); juurdleja arvanud, et pääseb 10 aastaga, aga hilisematel andmetel lastud siiski maha (Veisserik, lk 120). Ametlikumalt: s 1906 Harjumaal Varbola vallas, arreteeriti 23.11.44 Tallinnas, tribunal mõistis 28.08.45 surma, otsus viidi täide 4.10.45 (Poliitilised..., lk 435).

16) ETK – Herman Heinla tunnistas 5.XII 44, et ETK paberivabrikus Maakri tänavas töötas ka L. Talgre (II, l 163). Eesti Tarvitajateühisuste Keskühisus e ETK oli kooperatiivühingute keskorgan, mille tegevus olla hoogustunud eriti 1930ndate teisel poolel, kui sellest kujunes Eesti suurim importfirma. 1939 omandati E. J. Johanson paberivabrik, mis oli tollal üks viiest Eestis tegutsevast selle ala attevõttest (ENE, II kd Tln, Valgus, 1970, lk 165; Eesti. Teatmeteos. III osa. Majandus. Geislingen, ERSi ja EÜKS-i väljaanne, 1949, lk 86). ETK plusiks oli kindlasti see, et teenistujad said sõjaväkke astumisel ajapikendust; peadirektor A. Reintam olnud tugev rahvuslane (Maandi, lk 1388, 1390).

17) Endel Inglit – majandusteadlasest ETK teenistuja, kes kuulus ühisuses tegutsenud Vaba Eesti Võitlusrinde koosseisu; sügisest 1942 kuni kevadeni 1944 tehti tema algatusel põrandaalust lehte Vaba Eesti. Kogemused olnud pärit ajalehe Järvamaa juurest 1926. a (Valter Heuer, Oli ja on ajaloo tõelises ajas // EPL, 1.08.1996). EVR asutajaliige (Nõu, lk 253), mille eest teda 1944. a aprillis SD poolt taga otsiti. Edasine on ühtelangev J. Reigo-ga, vt ülal, märkus 15. Hellat nimetas 9.01.45 teda nende isikute seas, kes pidid 1944. a sügisel Rootsi pagema (I, l 102p). Ametlikumalt: s 1906 Ambla vallas Järvamaal, arreteeriti 12.12.44 Tallinnas Kaupmehe 20-14, tribunal mõistis 28.08.45 surma, otsus viidi täide sama aasta oktoobris (Poliitilised..., lk 90).

18) Eduard Leetna – s 4.12.1910 Märjamaa vallas Läänemaal, kõrgharidus, paberivabriku direktor, arreteeriti 11.12.44 Tallinn-Nõmmel Nurme 52-1, tribunal 26.05.45, sai 10+5 Komi ANSVs, vabanes 8.04.54, asumiselt 31.01.58. EVR liige (Nõukogude..., lk 232). Hellat nimetas 9.01.45 teda nende isikute seas, kes pidid 1944. a sügisel Rootsi pagema (I, l 102p).

19) Mihkel Mathiesen – 28 a vana, pärit Pärnumaalt (H. Heinla 5.12.44 – II, l 162). Hellat nimetas 10.01.45 teda meeste hulgas, keda 1944. a aprillis-mais Tümlerisse luurajaks värbas (I, l 106p). Jõgi ülevaatest (II, l 120): hüüdnimi Miku, 1940 õppis TTÜ keemiadusknonnas, oli Talgre hea sõber, kellega tihti koos. Viimati nägin 19.09.44 pärast Haukka viimase paadi lahkumist Soome,

sellega läks ka M. naine. Talgre tahtnud teda pärast oma ärasõitu siia asetäitjaks jätta, selleks oli korraldatud M. Tallinna asumine ja töökoht vabriku Eesti Destillaat direktorina. Talgre saatnud korduvalt inimesi teda otsima, aga ei leitud. E.Tobias 11.12.44: elas Tallinnas Luha tn, oli koos Hansoga (vt allpool, märkus 20) määratud Pärnumaale Sindi kanti, kuhu M. varakult raadio jms varustusega kohale läinud (II, l 146-147). A. Kallipe andmetel (6.12.44) kasvult üle keskmise, kõhnapoolne piklik nägu, tumedad juuksed (II, l 130). M. Laar (lk 197) kirjutab M. Mathiesenist, kes 1940ndate lõpul abistas Rootsisis Arkadi Valdinil Eestisse kavan- datud luureoperatsioonide tarvis mehi värvata.

20) Elmar Hanso – Hellati sõnul (19.12.44) määrati Tümleri Pärnumaa gruppi, oli u 30 a vana, peaks praegu asuma kas Tallinnas või Pärnus (I, l 28-28p). E.Tobias 11.12.44: töötas Tallinna telefoni- jaamas, pidi koos Mathieseniga tegutsema Sindi lähedal, aga Punaarmee Tallinna jõudmise tõttu ei saanud enam kuhugi sõita (II, l 146-147). S 1911 Laiksaare vallas Pärnumaal, arreteeriti 19.07.49, tribunal 25.01.50, sai 25 aastat (Poliitilised..., lk 71).

21) Vaptas Urke – E.Sepik nimetas 5.12.44 teda Tümleri kursantide seas, hüüdnimeks olnud Vapi ning plaanis koos Linnustega (vt allpool, märkus 74) Soome pageda. Võib-olla elab aga vanemate juures Rannamõisas, sest paar päeva enne Puna- armeed Tallinna jõudmist kavatses koos Linnuste ja Tõnusega (vt allpool, märkus 73) just sinna minna (II, l 155, 159). Välismaasõit kulges edukalt, sest kui Stockholmist eestlaste seas hakkas 1947. a kevadel kuju võtma Radikaaldemokraatlik Koondis, olnud U. seejuures agaralt tegev (Raimond Kolk, Võrumaalt Stockholmist. "Tuulisui" ja teised. Märkmeid ja mälestusi kodumaalt ja pagulusest. 2.tr Tln, Faatum, 1992, lk 92). Elanud koos Tõnusega Lidingö Ekholmsnäsias omaette majas mere ääres, 1949 annetanud üheskoos (Linnuste veel lisaks) raha ajakirja Radikaaldemokraat nr 2 väljaandmiseks. Kokku ilmutatud kümme numbrit (samas, lk 96, 99). Rootsis ei jäänud ilmselt viimaseks sihtkohaks, kuna Enn Vetemaa mainib U. tegemisi oma aruandes 10.-28.11.1976 sooritatud Kanada ja USA reisi kohta (vt Jürjo, lk 327). Olla ägedalt vaieldud Vetemaa Kalevipoja-loo üle ("Kalevipoja mälestused", ilm 1971 Loomingus), mis "vist viimast taarausulist maamunal hirmsasti pahandas", samuti hüüdnud U. Torontos toimunud ENSV kunstimeistrite kontserdile vahele, kui laulu vene keeles esitati.

22) Viktor Simm – s 25.07.18 Narvas. 1936-1940 teenistuja, 1940-1941 "Kunstsarve Tehase" plaaniosakonna juhataja Tallinnas. 1941-1942 Punaarmee ridades. 1942-1944 elektrik ja kõrgemate

plaanimajanduskursuste kursant. 1944-1947 ENSV Riikliku Plaanikomitee asjadevalitseja, 1951 lõpetas TPI. 1947-1955 ENSV TA FAI direktori asetäitja majandusalal, 1955-1968 TRÜ haldusprorektor, al 1962 NLKP liige. Al 1968 ENSV Ministrite Nõukogu asjadevalitseja asetäitja, ENSV teeneline ökonomist 1978. (Tartu Riikliku Ülikooli õppeteaduskoosseisu biobibliograafianimestik 1944-1980. Tln, Valgus, 1987, lk 28). Ülo Lepik (Tartu Ülikool minu elus. S.I. Vanemuise Seltsi Kirjastus, 1998, lk 110) edastab S. ametialasest tegevusest tõiga ühe gruusia tütarlapse ülikooli astumisest väga defitsiitse kaabli eest; asi tuli avalikuks ja süüdi jäi dekaan. Ülikooli kolmeköitelisse ajalooaraamatusse pole see mees miskipärast mahtunud.

23) August Aug – s 26.12.1893 Ravila vallas Harjumaal, 3 kl haridust, kingsepp, arreteeriti 2.01.45 Tallinnas Luite 42-2, süüdistati sidemete pidamises välisluure agentidega, erinõupidamise otsusega 26.05.45 sai 5 aastat Krasnojarski kraisis, suri 1951 (Nõukogude..., lk 29).

24) Hans Kaljurand – s 22.06.24, pärit Jõgevalt, Hauka liige 1943 lõpust (Jõgi, lk 211, 275), kuigi aitas juba varem inimestel Soome põgeneda ja täitis seejuures ka mõningaid eritellimusi, nt kpt Talpaku abikaasa ja tütar (samas, lk 160-161). Tuli 1944. a suvel Eestisse ja töötas Saksa politseis (Jõgi 10.XII 44 – II, l 107p), konspiratiivkorterite nimistus andis Jõgi ka E. Soomeri (vt allpool, märkus 28) oma Suur-Laagri 6 või 8, kus K. sageli ööbinud (II, l 102). Hellati sõnul (19.12.44) määrati ta Hauka raames koos Soomeri ja H. Mudaga (vt allpool, märkus 77) põlevkivirajooni, elas Lügänu külas 10 km kaugusel Kiviõlist (I, l 31p-32). Radist K. oli nende luurajate seas, kes pidid Rootsi pagemat (I, l 102p). 1944. a. det. algul kohanud Hellat teda Kuusalu lähedal, taheti Eestist lahkuda, aga piirivalve tõrjunud mehed tagasi Virumaale (Jõgi, lk 205). Lügänu elanud H. Muda onu (A.Puusepp 23.12.44 – II, l 168p) ja 1945. a. algul olnud võimudel kindlalt teada sealse punkri asukoht Virunurme küla lähedal; 8.I 45 korraldatud tulevahetuse järel selgus, et K. polnud kohal (ERAF, f 130, n 1, s 11305, l 332a). Pääses napilt, oli sealsamas läheduses ja tõmbus müra kuuldes varju. Edasi suutis ta naisterahvana esinedes end mõnda aega varjata, aga lõpuks reedeti ikka: arreteeriti 26.02.46, sai 15 a. Eestisse naases 12.02.55, elas Tallinnas ja suri 1994 (Jõgi, lk 206). Sama autori varasemast ülevaatest (vt II, l 116p): varjunimi Liivalaid, küllalt intelligentne, julgeks ei saa just pidada, armastas viimase moe järgi riides käia. Suur pummeldaja, hüüti ka Kaljuks. Keskmist kasvu, rühikas, kandiline nägu, tumedad sirged juuksed, suur nina. Ametlikumalt: tribunal 24.07.46, sai 10 aastat (Nõukogude..., lk 124).

25) Aino Allpere – N. Ümariku 10.12.44 antud tunnistust mööda u 26-aastane keskmist kasvu blondiin, Talgre naise Melanie (vt allpool, märkus 78) sugulane, töötas treenerina spordiühingus Kalev, praegu arreteeritud (II, l 166p). Hellati sõnul u 25 a vana, elas Tallinnas, oli Talgre sidepidaja, kellega ka Punaarmee saabumise järel ühendust peeti (I, l 55, 118). Oli koos mehega Rootsi sõitjate nimekirjas (I, l 102p) ja hakkas selles sihis al 1944. a novembrist Talgret abistama, käies nt Noarootsis sobivat randumispaika otsimas (I, l 113-113p). 1944. a dets algul aitas koos E. Tiimanniga (H.Rikandi öde, vt allpool, märkus 36) Hellatil Wis-mari tn haiglast ära tuua Ü. Jõge, kes viidi Rikandi korterisse Aiavilja 1; plaanis oli vigastatu läkitamine Kolga lahe kanti, kuhu ärasõitjad pidid kogunema (I, l 113p). Novembril algul Haapsalus käies tutvustanud Talgre A-le oma head tuttavat korpu-semeest, 1944. a suvel käis ta aga Saksamaal ligi kuu aega kestnud kehakultuurikursustel, milline fakt 12.I 45 Hellatit küsitlenud asjameestel juba teada oli (I, l 115). Arreteeriti 7.12.44, tribunäl 25.09.45, sai 10+3, vabanes 27.05.54 (Poliitilised..., lk 17). Jõgi tunnistamist mööda oli enne abiellu-mist tema perekonnanimeks Sulve (II, l 103).

26) Soomer – Evald Soomeri (vt allpool, märkus 28) ja Melanie Soomer-Talgre isa, Leo Talgre äi. Jõgi nimetas 13.12.44 konspiratiivkorterite seas ka Sakut, kus elasid Talgre naise vanemad Soomerid (II, l 104). U. Toom mainis 17.12.44 Rootsi lahkujate seas Talgre naisevanemaid (II, l 189p), seda kinnitas 9.01.45 ka Hellat, pidades silmas küll E. Soomeri vanemaid (I, l 102p). Toom lisas, et Soomeri isale oli usaldatud inimeste vedu Tallinnast randa Rootsi kaatrit ootama, veoauto saadi ühelt tuttavalt autojuhilt. Masinaid pidi olema vist kaks, mõlemad tegid kaks tiiru, mille järel nad maha jäeti (II, l 189p). M. Talgre raamatust selgub (lk 61), nagu oleks vanaisa sõja järel vaikselt Eestis elanud.

27) Miili Soomer – Hellat mainis vaid korra (9.01.45) Rootsi pagejate seas, nime ei nimetanud (I, l 102p). M. Talgre kirjutab vanaemast, et kui Saku hõberebasefarm (milles osanikeks ilmselt ka Reigo ja Inglist, vt eespool, märkused 15 ja 17) venelaste tuleku järel sigalaks tehti, sai vanaisast selle juha-taja, vanaemast aga tööline. Kuna igasse ettevõt-tesse oli nüüd hädasti tarvis stahhaanovlast, siis mõningase kimbatuse järel kuulutati eesrindlaseks vanaema. 1941. a suvel oli ta napilt pääsenud ma-halaskmisest, kui talus venelasest desertööri otsi-ti. 7.12.44 arreteeriti L. Talgre pärast ja saadeti Si-berisse, kust 9 aastat hiljem põgenema pääses. Elas seejärel Eestis võõra nime all (lk 55-56, 60-61). S 1887 Lüganuse vallas Virumaal, 3 kl haridust, ko-duperenaine, arreteeriti 27.12.44 Tallinnas Suur-

Laagri 4-2, süüdistati sidemetes välismaiste sala-kuulajatega, erinõupidamise otsusega 28.08.45 sai 5 aastat (Nõukogude..., lk 481).

28) Evald Soomer – L. Talgre naisevend, s 2.08.17, pärit Tallinnast, al 1943 Haukka Virumaa grupi liige (Jõgi, lk 211, 274). M. Talgre kirjutab onu Evaldist, et 1939. a sügisel teenis ta Narvas kaitse-väes; oli Soomerite keskmine poeg, keda kodutalu aida alla kaevatud koopas hoolsalt mobilisatsioo-nide eest varjati. 1941. a suve algul olnud kartma-tu ja lustakas, kui aga laskmiseks läks, siis hirmust poolsurnud (vt Talgre, lk 43, 56, 61). Jõgi 10.12.44: hüüdnimi Saare, 1941 töötas autojuhina ENSV Riik-likus Merelaevanduses, vanemal on Sakus talu (II, l 107p). Teisal kinnitab sama autor (vt II, l 116p), et koolis õppis S. kehvalt, tutvusin temaga Soome sõjaväe Jalkala laagris. Liitus Haukka novembris 1943, samal kuul saadeti juba Virumaale ja tuli aasta lõpus tagasi; samasuguse reisi sooritas S. veel mitu korda. M. Talgre edastab loo sellest, kuidas S. 1944. a aprillis taas Soomest Eestisse saabus ja 13.IV Soomerite Tallinna korteris (Suur-Karja 4.–Hellat 16.12.44; I, l 117) sakslaste poolt kinni võeti. Sinna saabus ka L. Talgre koos abikaasa ja portfel-liga, mis sisaldas vastupanuliikumise pabereid. Kui L. Talgre ja S. ära viidi, kaitsnud Melanie Talgre seda portfelli meeleheitlikult avamise eest. Asi-tõend võeti kaasa, aga tutvuste kaudu õnnestus Talgretel kähku üles leida Hellat, kes Cellariuse (vt eelmise Tuna lugu Erna salgast) abiga peagi kõik vabadusse päästis (vt Talgre, lk 94-95). Koik on ilus ja põnev, ent siiski kahtlase maiguga, sest 19.04 algasid ulatuslikud vahistamised, millest oli juttu juba Erna salga käsitlemisel. Septembris 1944 jäi S. Eestisse, et võidelda koos inglastega; 19.09 olid põhitegijad Talgre, Hellat, Jõgi ja S. viimast Haukka kaatrit Soome poole saatmas (Talgre, lk 97). 9.01.45 nimetas Hellat teda Rootsi sõitjate grupis (I, l 102p), olulisem tundub aga 19.12.44 tunnistus Haukka põlevkivirajooni grupi (S., Muda, Kaljurand) var-jumisest Kiviõli lähedal Lüganusel (I, l 31p). Sa-mast kõneles ka A. Puusepp (vt allpool, märkus 81) 23.12.44, seal elavat S. sugulased (II, l 168). 8.01.45 järgnes NKGB rünnak, millest juttu eespool H. Kaljuranna juures. S. sai seal raskelt haavata ja viidi 9.01 Rakvere haiglasse, kus tema parem käsi küünarnukini amputeeriti. Meest sai väga lühidalt üle kuulata alles 15.01, ööl vastu 16.01 poos ta end aga haiglas üles (Jõgi, lk 206). Jõgi varasema ise-loomustuse (II, l 116p) järgi olnud S. küllalt laisk ja piiratud mõistusega, see-eest jälle suur nalja-mees ja väga rahulik. Köhn, pikka kasvu, suur nina ja sirged heledad juuksed.

29) Laine Kauba – N. Ümariku sõnul (10.12.44) u 27 a vana, keskmist kasvu brunett, töötas kunst-

nike sööklas raamatupidajana (II, l 166p). Hellati andmetel 16. ja 23.12.44 u 25 a vana, töötas Tõnis-mäe haigla laboris ja on praegu vist arreteeritud; 7.11.44 ööbisin tema juures, teab minu luuramisi, pole aga teada, mismoodi ta Talgret abistas (I, l 16, 55p). 30.11.44 külastas haiglas Ü. Jõge (II, l 179), kes nimetas konspiratiivkortereid üles lugedes 13.12.44 teda kaks korda: vanemate maja Hiiu tn 9, kus novembri algul Hellatiga end 2 nädalat varjasime, ja mehe vanemate maja Nõmme teel (II, l 103-104). Elas Nõmme tee 45-1 ja arreteeriti 8.12.44; 17.12 varitseti samas L. Talgret, kes tulevahetuse käigus maha lasti (Hellati järelvalvetoi-mik, l 62). Ametlik vahistatute loend annab nimeks Kaube; tribunal 25.09.45, sai 10+3, vabanes 13.09.54 (Poliitilised..., lk 144).

30) Ü. Jõgi haiglasse sattumisest tunnistas kannatanu ise 22.01.45 (II, l 179-181); 23.11.44 tulid nad koos Hellatiga Kopli konspiratiivkorterist, mis postijaoskonna maja teisel korrusel, ebaõnnestunult trammile (liikuvale) hüpates vigastas nii jalga kui ka selga, Hellat õnnetust ei märganud ja sõitis linna, esmaabi anti Kopli ambulatooriumis, suure verekaotuse tõttu saadeti ravile Wismari tn 15 haiglasse, kus Jõgi esines Erik Nurme nime all ja lebas 5. detsembrini. Siis viidi ta Rikandi (vt allpool, märkus 34) korterisse Aiavilja 4-10, kus oli 8. detsembrini (3.12 haiget külastanud Elsa Rikandi oli kõnelenud Talgre ja Hellati plaanist Rootsi sõita, Jõgi lubati kaasa võtta). Sõidust ei tulnud midagi välja, kuna Talgre teatas 7.12, et transpordi puudumisel ei saa liikumisvõimetut sõpra kaasa võtta (II, l 108). Elsa ja Harry Rikandi viisid Jõgi samasse haiglasse tagasi, kus ta siis 10.12.44 arreteeriti.

31) Võiks olla Ellen Lüüs, aga M. Talgre teatel (lk 55) küüditati L. Talgre ema öde 14.06.41 koos mehe ja kolme lapsega, sest mees oli suure talu rentnik e rahvavaenlane. Hellat tunnistas 23.12.44 ka kellestki 36-aastasest Talgre tuttavast naisterahvast nimega Lüüs, kes elas Tallinnas Gonsiori 32 ning kelle pool Talgre end nõukogude võimu eest oli varjanud (I, l 55p).

32) Aado Irval (10.03.1914-18.06.1989), s Virumaal Lügane vallas, ametilt õpetaja. Eesti kaitseväes lipnik. Soome armeesse 18.10.43, läbis väljaõppe Porokyläs ja Taavettis. Osales tõrjelahinguis Viiburi lähel ja Vuoksel. Tagasi Eestisse 19.08.44, põgenes siit Rootsi, töötas seal kooliõpetajana (Vabaduse..., lk 80). Hellat nimetas 12.02.45 Soomes väljaõppe saanud ja Eestisse naasnud ohvitseride seas: u 27-a, pärit Virumaalt, enne sõda elas Tallinnas; pikka kasvu, kõhn, blond, pikk terav nina (I, l 164). R. Kolk (lk 45) mainib oma ülemusena 1944. a suvel Soomes nooremleitnant Irvalit.

33) Ennever – L. Talgre vend ehk onu E., kes Maarja Talgrele 1959. a sünnipäevaks raamatu kin-kis ("Eesti ajalugu noorsoole"); kuulunud Rootsis nende perekonnasõprade hulka, kes igal tähtpäeval kingitusi tegid, elas koos naise ja tütardega Göteborgis. Oli vaikne ja tõsine mees, kandis prille (Talgre, lk 14).

34) Harry Rikandi (16. 10. 1922–05. 1990), s Haapsalus. Teenis Saksa sõjaväes, Soome armees 3.09.43, lõpetas ohvitserikursuse. 19.08.44 naases Eestisse, arreteeriti, pärast vabanemist Vorkuta laagrist töötas Estonia orkestris viiuldajana, õpetas muusikakoolis. Maetud Jõelähtme kalmistule (Vabaduse..., lk 287). 31.07.44 ülendati Soomes lipnikuks (Aleksander Warma, Diplomaadi kroonika. Ülestähendusi ja dokumente aastatest 1938-44. 2.tr, Tln, Olion, 1993, lk 147). Hellat nimetas teda Talgre lähedaste tuttavate seas; õppis TTÜ-s ja elas Tallinnas Aiavilja 1 (I, l 55p). Pärast Punaarmee tulekut oli tema korteris võimalik peidus olla (I, l 16p). Jõgi mainis 13.12.44 konspiratiivkorterite seas ka R. oma Aiavilja 4, algul olnud see lihtsalt kohtumispaik (II, l 103). Kuna Rikandite abielupaar olnud Jõgi perele vanad head tuttavad, siis peaks tema antud aadress õigem olema, vt E. Rikandi juures selle saamisest varjamispaigaks. R. arreteeriti 9.12.44 ning korter jäi KGB valve alla; 10.12.44 tabati seal T. Hellat (Jõgi, lk 205). 16.01.45 tunnistas see, et R. maja keldris asuvasse puukuuri on peidetud temale kuulunud püstol (I, l 122p). Arreteeriti Tallinnas Aiavilja 4-10, tribunal 25.09.45, sai 10+5, vabanes 10.09.54 (Poliitilised..., lk 445).

35) Elsa Rikandi – Jõgi (13.12.44) tutvus E.Laas-Rikandiga 1942. a; teades tema vaenulikkust suhtumist sakslastesse ja arvestades sõprust abikaasaga palus Jõgi tema korterit endale pelgupaigaks, millega nõus oldi (II, l 102-103). 29.11.44 külastas Jõge haiglas, detsembr alguses veel ning aitas teda ka 5.12 oma korterisse viia (II, l 179). Seejuures jääb Jõgi tunnistustes mitmel pool kõlama nagu mingi süütunne Rikandite ja nende korteri pahandustesse tirimise pärast. Ametlikumalt: arreteeriti 12.12.44 Tallinnas Aiavilja 4-10, tribunal 25.09.45, sai 10+3, vabanes 18.10.54, suri 25.09.89 (Poliitilised..., lk 445).

36) Ellen Tiimann – Jõgi tunnistamist mööda 27 a vana, elas Aiavilja 4-10 ja hoolitses seal vigastatud luuraja eest (II, l 108). Harry Rikandi öde, viis haiglast koju Jõgi padja alla peidetud püstoli koos padrunitega, fotoaparaadi ja sidepidamise koodid, et need Hellatile üle anda (Jõgi, lk 191). Viimane mäletas 16.01.45 veidi teisiti: kompass ja topograafilised kaardid koodide asemel (I, l 122p). Arreteeriti 3.01.45, tribunal 25.09.45, sai 10+3, vabanes 2.10.54, suri 13.10.87. (Poliitilised..., lk 544).

Aiavilja tn aadress peaks õigem olema Jõgil (nr 4, krt 10), Hellat pakkus kangekaelselt Aiavilja 1 (vt eespool Harry Rikandi juures). Vähemasti pärast sõda elas aadressil Aedvilja 4-23 Eesti vanima ajakirjanikuna surnud Vladimir Raudsepp (1907-1998), kes al 1944 tegutses ka KGB kohusetruu agendina "Pikk" (ERAF, f 136, n 1, s 10660, l 28). Skulptor Juhan Raudsepp (1896-1984) ei tohiks viimasega miskit moodi seotud olla, tema oli T. Hellati isa Aleksander Hellati hea tuttav, kellele pühendati terve 26.12.44 toimunud ülekuulamine (vt I, l 76-77p).

37) Juhan Reispass – Hellati sõnul (22.-23. ja 27.01.45) u 35 või 38 a vana, elukutselt müürsepp, elas Tallinnas. 1943. a mais või juunis arreteeriti sakslaste poolt (üldsegi mitte ülelahevedude eest) ja poodi üles (I, l 145p-146, 154p). Pikem iseloomustus Hellati elulookirjelduses, vt I, l.202. R. ise ei vedanud, tema korraldas kundede hankimist (II, l 88). M. Laar märgib, et Haukka püüdis enda kätte haarata ka inimeste vedu Soome, aga odavama üleveokontori loomine ebaõnnestus ning tuli hakata kasutama kuulsa JR teeneid (Laar, lk 36).

38) liferant – venekeelse tõlke järgi varustaja, hankija. Sama tähendus on ka saksakeelsel sõnal "Lieferant".

39) Helve Toom – s 1922 Tallinnas, arreteeriti 18.12.44 Tallinnas Raua 47-2, tribunäl 25.02.46, sai 5 aastat (Poliitilised..., lk 554).

40) Artur Amon – J. Kohari teadis 7.12.44 Tümleri kursustel käijat, kes elas Tallinnas, aga abiellus Valgamaalt pärit tüdrukuga ning suundus siis sinna (II, l 128). Valgamaale minek oli ikka asja pärast, sest A. saadeti Keeni ja Sangaste raudteeamade piirkonda luurama, hüüdnimeks olnud Ats, raadiojaam, relvad, lõhkeaine jms vajalik anti kaasa (ka kursant Pikk, vt allpool, märkus 89 – Hellat, I, l 27p), aga sedavõrd hilja, et sissekukkumine olnud vältimatu. Tallinnast saadi temaga vaid korra ühendust võtta, siis olla koos paarimehega metsade läbikammimise aegu hukkunud (E. Tobias 11.12.44 – II, l 146-147). Jõgi nägi teda siis, kui A. tuli ühes Talgrega tema poole Jakobsoni 71-3 sidepidamise tarvis šifrit tutvustama (II, l 120p); E. Sepiku meelest oli A. 27 a vana ja Rannut (vt ülal, märkus 12) tundnud teda hästi (II, l 155). Korvpallurina kuulus Eesti meeskonda 1936. a Berliini olümpiamängudel (Aleksander Antson, Berliini olümpiamängud 1936. Faksiimile. S.L., Olympia, 1992, lk 316).

41) Eugen Kuller – Hellat rääkis oma elulookirjelduses temast kui heast tuttavast ja kauaaegsest kaastöölisest, kes olla kuulunud kõige kitsama ringi triumviraati Talgre-Hellat-K. (I, l 192). TTÜ füüsikalabori assistent K. tutvustanud luurekooli

jaoks kandidaate otsivale Talgrele Eino Tobiast, kes pikka aega tema juhendamisel töötas ja seeläbi ka paremini teada oli (Tobias 14.12.44 – II, l 138-139). Kui Haukkale ja Eesti rahvuslastele oli tarvis oma raadiosaajat, tegeles selle küsimusega just K.; ise polnud küll raadiomees, aga tema kaudu haarati kaasa selle ala asjatundjad U. Toom (vt eespool, märkus 2) ja E. Kuuskor (Jõgi, k 162). Hellat mainis 13.01.45, et sai tsüaankaaliumi K. käest, kes viimasel ajal töötanud TTÜs või tehases Ilmarine (I, l 120p). Elas Tallinnas Luha tänaval, kus hukkus koos emaga 9.03.44 lauspommitamises (Jõgi, lk 169).

42) Hendrikson – eesnime ei paista keegi teadvat; hüüdnimeks olnud Mikk, elas Tallinnas (E. Sepik, II, l 155). U 22 a vana, oli Tümleri kursant (Hellat, I, l 86, 108p). Jõgi mäletab teda oma ülevaates (II, l 120p) juba Westholmi koolist, olnud mõni aasta noorem. 1943 varjas end Soomes, teenis armees, deserteerus ning otsis Helsingis üles Jõgi, et Eestisse tagasi pääseda. Sakslaste ajal kuulunud H. Talgre luuregruppi, viimane tahtis teda Eesti ja Rootsi vahet sõitvale paadile telegrafistiks panna. Pikka kasvu, kõhnapoolne, pikliku näo ja tumedate lokkis juustega. Siia peaks sobima üliõpilane Roland Henrikson (Vabaduse..., lk 73), s 15.02.23 Tallinnas, teenis Saksa väes, läks 28.05.43 Soome armeesse ja oli rindel Rajajoel III/JR 47-s 12.09.43 tuli omavoliliselt Eestisse tagasi, teenis Saksa väes ja omakaitstes, 1944 sügisel arreteeriti. Sai 15 a, vabanes 1955, töötas Tallinna Kunsttöodete Kombinaadis puunikerdajana, hiljem oli insener-konstruktor. Suri 11.11.84, maeti Tallinna.

43) Kaarel Liidak (12.12.889-16.01.1945 Nuia; a-ni 1936 Karl Liideman), sünd Sindis, 1917 lõpetas Moskva Põllumajandusinstituudi. 1916-20 oli Turkestanis osakonnajuhataja, 1921-24 Jänedal põlütöökeskkooli õpetaja, 1924-29 Kuusikul Riigi Põlütöö Katsejaama juhataja, 1929-32 Talumajanduse Nõuandebüroo direktor, 1932-35 Põlütöökoja nõuandetalituse juhataja, 1935-40 osakonna direktor põllutööministeeriumis, 1942-44 TÜ agronoomiaprofessor. 1927-32 ajakirja Uus Talu peatoimetaja, 1935-44 Agronoomide Koja esimees. Talinisu-sordi "Kuusiku" aretaja, mitmete erialaste raamatute ja artiklite autor (EE 5. Tln, Valgus, 1990, lk 545). EVR loomisel sai selle esimeheks, aga tagaotsitavana vahetati ta 1944. a juuli algul O. Tiefi vastu, see sai vabalt liikuda (Maandi, lk 1391; Nõu, lk 254; vahetus juunis 1944). Sakslased teda kätte ei saanud, samuti ka venelased mõned kuud hiljem, nii et L. jäi ainsaks Eestis varjunud EVR liikmeks, keda ei tabatud (Jõgi, lk 186). Parteitu L. määrati EVR koostatud valitsuses põllutööministriks (Tief, lk 232), sügisel 1944 ei õnnestunud aga siit

lahkuda; suri südamerabandusse. Paari kuu pärast kaevati tema haud lahti, kuna NKGB tundis Uluotsa jäänuseid otsides huvi, kes sinna Karl Lepiku nime all maetud. L. varjajaks olnud õpetaja Hilja Lill sai võimude petmise eest 7 aastat Siberit (Laar, lk 49). Hellati "varem" tähendab tõenäoliselt ülekuulajate petmist, sest pikalt-laialt EVR kohta tunnistusi andes (30.12.44 – vt I, l 78p-83p) ta seda meest ei maini. Vahest teadis, et L. jäi Eestisse? Kentsakal kombel ei tuntagi L. vastu huvi, vähemalt Hellati toimiku ülekuulamisprotokollides mitte.

44) Olev Soots – 17.02.38 ilmutas ajaleht Vaba Maa Gori karikatuure välisriikide tähtsamatest poliitikategelastest, Saksa saadik Hans Frohwein esitas protesti, asjasse sekkus politsei; lehe vastutav toimetaja S., kes oli Rahvusvahelise Ajakirjanike Föderatsiooni liige, õigustanud end ägedalt ja nõudnud ekspertiisi – seda ei tehtud ja S. sai viimase hoiatuse (A. Roolah, Nii see oli... Kroonika ühest unustuseliiva maetud ajastust. Tln, Perioodika, 1990, lk 228-229). Samuti olla oma alatise ebakorrekte tooniga silma torganud just Rahvalehe vastutav toimetaja S., kui peaminister Eenpalu 1938. a septembris kaitseseisukorra pikendamise puhul ajakirjanikega juttu ajas (samas, lk128). Hellat nimetas teda enda ja Talgre ETK tuttavate seas (I, l 143) ning ka EVR aktiivse liikmena, kes kavatses Rootsi pageda, lõplikku nõusolekut veel polnud (I, l 102p-103). V. Heueri teatel (EPL 1.08.96) aidanud S. kui "tuntud professionaal" 1942-44 välja anda põrandaalust lehte Vaba Eesti, kavandatud 20 asemel ilmutati 8 numbrit, S. suri aga Arhangelski oblasti Petšorlagis 20.09.47. Ametlikumalt: s 1901 Peterburgis, arreteeriti 10.08.44 Tallinnas Lembitu 13-6, tribunal 28.08.45, sai 8 a Arhangelski oblastis, vabanes (ITR) 20.07.47 (Poliitilised..., lk 507).

45) Karl Jürgens – seersant, s 7.10.10 Peterburgis, ärijuht, kaitseliitlane ja laskespordi suurmeister. Soome armeesse 7.03.42, suunati Vehniäse kaugluure üksusse, käis kolm korda Punaarmee tagalas. 1943 võeti Haukkasse, sai Staffani saarel koolituse ja saadeti 1944. a juulis Eestisse Punaarmee tagalasse. Viimati nähti Tallinnas 6.12.44, edasised andmed puuduvad (Vabaduse..., lk 93). Vahest otsis KGB vastuluure osakond 1954 just teda kui eriti ohtlikku riiklikku kurjategijat, käidud ka Tartumaal sidemeid selgitamas (Aruanne Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Julgeoleku Komitee tööst ajavahemikul 1.04.1954-1.04.1955 Tln, Umara, 1997, lk 61, 107). Hellati tunnistuse järgi määrati J. Tümleri raames koos Jõgi, Lainvee ja Rütmaniga (vt allpool, märkused 54 ja 55) Tallinna, u 32-aastane, elas Pääs-

külas Pärnu mnt vasakul poolel jaamahoonest 200 m kaugusel ühes poolenisti valmis majas (19.12.44 – I, l 32-32p). Olnud Rootsi sõitjate nimistus (I, l 102p), peituda võib ema juures Tartumaa põhjaosas või siis Viimsi ps-l Sakseni (vt allpool, märkus 46) sugulaste pool, kuna J. on nendega kaugelt seotud (Hellat 21.01.45 – I, l 142). Jõgi loetles konspiratiivkorterite seas Wismari põik 19-9, kus J. elas ja kus olevat ka raadiosaatja (II, l 103), teine saatja on J. viimase aja peidupaigas Pärnu mnt. 397 või 399 (13.12.44 – II, l 102-103). Jõgi pikemas ülevaates (II, l 113p-114p) on mainitud, et J. õppis vist Tartus (ema elab kuskil Tartu lähedal), elas Tallinnas, sakslaste ajal pandi vangi, aga lasti vabaks. Varem oli tuntud võrk- ja korvpallur, eriti aga laskur (tulemustest õnnestus leida vaid osalemine Eesti meeskonnas 1937 MM-il Helsingis, kus saavutati III k – Laskmine. Minevikust tänapäeva. Koostanud D. Kiljako. Tln, Eesti Raamat, 1972, lk 80). Abiellus Jõgi nõo Ester Johansoniga, mobilisatsioonist Punaarmeesse hoidis kõrvale. 1943. a detsembri algul läks Haukka käsutusse, 17.07.44 saabus Eestisse. Punaarmee tulekul viibinud oma jutu järgi Viimsi poolsaarel Rohuneeme külas. Jõgi ja Rütman hoidnud temast eemale, kuna tegemist endassetõmbunud virisejaga. Hüüti Kure Karliks või Jüriks, olnud ennastäis kahtleja, kellele meeldis ülemust mängida. Pikk, kõhn, tumedad lokkis juuksed, viimasel ajal kasvatas vurre. Venelaste saabumise järel teenis Tallinnas restoranis Bristol.

46) Vello Saksen – s 22.X 22 Rakke vallas Järvamaal, 1941 mobiliseeriti Punaarmeesse, Velikije Luki all vahetas poolt. 24.10.43 astus Soome armeesse, sai eriväljaõppe peastaabi luureosakonnas, käis korduvalt Eestis. 17.VII 44 tuli Haukka grupiga lõplikult siia, varjas end Virumaal Lügänu lähedal, langes 8.01.45 haarangul punkrile (vt ka eespool, Kaljurand ja E. Soomer). Maeti Lügänu kalmistule (Vabaduse..., lk 304). Jõgi väitis oma pikemas ülevaates (vt II, l 115), et teab S-i juba lapsest saadik, ikkagi onupoeg, kelle vanemad elasid Iru valla Viimsi külas ning kelle kahest õest üks lahkus Eestist koos S. abikaasa Ehaga 19.09.44, viimase Haukka paadiga. 1941 lõpetas Tallinnas keskkooli, õppis kaubanduskoolis. Pärast Punaarmeeest ärajooksmist hoiti Saksamaal laagrites, siis toodi Viljandisse ning viimaks valmistanud ta Tallinna tehases lennukidetaile. Haukase võeti K. Jürgensi (vt eelmine märkus) soovitusel ja kpt-ltn Aulio saadetuna. 1944. a suvel tuli Eestisse ning asus koos Puusepa ja Särakuga (vt märkused 81 ja 48) vist Salmistu kanti (Hellat nimetas neid kolme 25.12.44 Rakvere-Tapa residentideks, S. elanud Rakvere vallas Järta külas, neid abistanud Puusepa vend ja Tartu, vt märkus 49 – I, l 73p). Oli Rootsi sõitjate

nimekirjas (I, l 102p), asjatutest ses suunas tehtud katsetest räägivad nii Jõgi (lk 205) kui ka Puusepp (23.12.44 – II, l 168: taheti minna Kolga külast Tartu juurest). Jõgi jutu järgi käinud pärast Punaarmee taastulekut korduvalt Tallinnas Talgre või Soomerite korteris, hüüdnimeks olnud Sakh; mitte eriti tark, sest väga palju poisikest olevat alles, keskmist kasvu ja turske, täidlane nägu, sirged heledad juuksed (II, l 115).

47) Oskar Gustavson – varjunimi Mos Kiito, õpetaja ja poliitikategelane. S. 14.02.1889 Kogula vallas Saaremaal, õppis Koksi külakoolis, Valjala kihelkonnakoolis, Kaarma õpetajate seminaris; kihelkonnakooli õpetaja eksami sooritas Kuressaare gümnaasiumi juures. Olnud õpetaja Lauka külas Hiiumaal 1907-12, Seliste Massu koolis 1912-20. 1924 abiellus Hilda Soologa. I-IV Riigikogu liige, Eesti Sotsialistliku Töölispartei sekretär al 1930, osalenud Seliste ja Tõstamaa seltsielus al 1912. Eestimaa Töölisühingute Keskliidu juhatuse liige, ajakirjanduslikku tegevust alustas 1906, alaline elukoht Pärnu (Eesti avalikud tegelased. Eluloolisi andmeid. Toimetanud R. Kleis. Tartu, EKS, 1932, lk 45). EVR asutajaliikmena pidi end al 1944. a aprillist varjama SD eest, jäädes ometi nende 6 EVR tegelase hulka, kes sakslastele pihku ei sattunud (Nõu, lk 253-254; Maandi, lk 1389). Al 1944 augustist olnud komitee peakorteri igapäevane küaline Laenupanga majas (Maandi, lk 1390), samal kuul määrati ta tulevasse valitsusse riigikontrolöriks (Nõu, lk 255). Varjunimeks olnud Juku (U. Toom 9.12.44 – II, l 188) ning Hellati andmetel kuulus temagi Rootsi sõitjate nimistusse (I, l 102p). Vahistati NKVD poolt, suri Vorkutas 1948 (Maandi, lk 1403). Nõukogude võimu all kannatanute nimekirjades Eesti väljapaistvat sotsiaaldemokraati pole, nii et vahest läks ise polaarjoone taha surema.

48) Voldemar Särak – s 28.11.11 Tartumaal Kudina vallas, politseinik, Eesti kaitseväes allohvitser. Soome armeesse 1.04.43, käis nooremseersandina rindel Rajajoel (III/JR47), siis sai peastaabi luureosakonnas väljaõppe Haukka tarvis. Käis korduvalt Eestis, juulist 1944 pidevalt siin. Pärast Punaarmee tulekut varjas end Virumaal, arreteeriti 21.12.44, sai 25+5, põgenes kohtumajast ja hakkas metsavennaks, 1947 sai haarangu ajal raskelt haavata ning suri ülekuulamisel 1947 suvel (Vabaduse..., lk 331). Suusatajana kerkis esile 1932. a Eesti meistrivõistlustel, 1938. a Lahti MM-il murdis suusa, kuid samal aastal tuli esmakordselt Eesti meistriks, I ENSV meistrivõistlustel veebruaris 1941 aitas Pärnu "Vasara" meeskonna teatesõidus kolmandaks (A. Männiste, I. Pärtelpoeg, Suusatamine. Minevikust tänapäevani. Tln, Eesti Raamat, 1974, lk 125, 128, 131). Haukka luuregrupi jaoks

valinud Jõgi ta isiklikult välja (Jõgi, lk 159). Eestisse saabus 1944. a juuni alguses koos Puusepa ja Sakseniga (vt märkused 81 ja 46), tegutsemisalaks Tapa-Rakvere, aga S. käinud sageli ka Tallinnas (Jõgi, II, l 115p). Hellati sõnul elanud S. Rakvere vallas Järtu külas (I, l 32) ning olnud ka Rootsi sõitjate nimistus (I, l 102p). 1944. a dets. algul käis S. koos Hellatiga rannikul paadi saabumiseks kohta valimas ning leidnud sobiva Kuusalu lähedal; arreteeriti koos Puusepaga (Jõgi, lk 192, 275). 1945. a märtsi lõpul pandi Pagari tn Jõgiga ühte kambriks ning algusest peale olnud neil nõuks esimesel võimalusel põgeneda (Jõgi, k 195, 197). Varjunimeks oli Talvik, lemmiklauseks "Hoia kere kõva ja ligi maad ja vaata kuidas läbi saad!" (Jõgi, lk 195, 205), mille Eestis peaks vähemasti kivisse raiuma või siis päevalehtede juhtlauseks tõstma. Kohtutõuse ettelugemise järgsel päeval toimuski S. ja Harry Sepiku (vt eespool, märkus 8) põgenemine Roosikrantsi tn kohtuhoonest (vt Veisserik, lk 175-176); Jaan Isotamm kirjutab Veisseriku raamatu saatesõnas, et seda lugu olla Patareis veel 1957. aastalgi jutustatud, kuid nimetab miskipärast Ain Särakut (samas, lk 381). Mees saanud ikkagi 20 a (samas, lk 177). Põgenemise järel varjanud S. end Aegviidu lähedal Soodla talus, sai haarangul raske kõhuhaava ja viidi ilmselt Patarei haiglasse, kus 1947. a suvel suri (Jõgi, lk 208). Sama autori ülevaate järgi oli S. lõbus, rahulik, julge ja arukas, keskmist kasvu jässakas mees ovaalse näo ja heledate juustega (II, l 115p). Arreteeriti 21.12.44, tribunal 25.09.45, sai 10+5 (Poliitilised..., lk 516).

49) Tartu – Hellati 19.12.44 toimunud ülekuulamise põhjal selgus, et tegemist u 30-aastase nais-terahvaga, kes elas Harjumaal Kolga vallas Punso talus (peaks olema Pungi – TR) ning kes V. Säraku kaudu tuttavaks sai; tema andnud soovituskirja Steinbergile (vt järgmine märkus) ja Rootsi sõidu korral pidi ta olema ühenduslüliks Särakuga, kes T. juures end varjas (I, l 30).

50) Steinberg – u 42 a vana, elas Harjumaal Kolga vallas Sõitme külas, tutvusin temaga 1944 nov lõpus ja võtsin tema kaudu ühenduse Landbergiga (Hellat 19.12.44 – I, l 30).

51) Landberg – u 40 a vana, elas Harjumaal Kolga vallas Sõitme külas (Hellat 19.12.44 – I, l 30). Oli ise samuti Rootsi sõitjate nimistus (I, l 102p). Võiks olla Voldemar Landberg, s 1905 Virumaal Narva vallas, arreteeriti 4.12.44 Harjumaal Kolga vallas, tribunal 26.02.45, sai 20+5 Magadani oblasti Sevostlagis, vabanes 15.03.55 (Poliitilised..., lk 232).

52) Laigar – kalur, elas Harjumaal omaette majakeses mere kaldal u 3 km kaugusel Tsitre külast; oli üleveopunkti peremees, kellena

E. Kuuskmann (vt allpool, märkus 71) ta ametisse olla värvanud (Hellat 22.-23.01.45 – I, l 145p). Võiks olla Viktor-Raimond Laigar, s 1916 Harjumaal Kolga vallas, haridust 5 kl, kalur, arreteeriti 2.05.45 Kolga vallas Ranna külas, sai 6.10.45 erinõupidamise otsusega 5 a, suri 22.12.48 (Nõukogude..., lk 223).

53) Kuldkepp – 24.05.45 toimunud vastastamisel Lainveega (vt järgmine märkus) nimetas Hellat seda nime veel; Lainvee tuttav K. võinuks aidata T. Rütmanil (vt märkus 55) Rootsi pääseda (II, l 201). Võib-olla dr K., kes 1930 töötas Rakvere vangla arstina? (vt Elmar Tambek, Tõus ja mõõn. Mälestusi kodumaalt. Esimene raamat. 2. tr, Tln, Olion, 1992, lk 53). Viimasel juhul sobiks ehk Aleksander Kuldkepp, s 21.07.1903 Peterburgis, arreteeriti 29.08.49 (selle teksti jaoks küll liiga hilja. – TR) Rakveres Rägavere tee 32, tribunal 26.11.49, sai 25 a Permi oblastis Nõroblastis. (Poliitilised..., lk 197).

54) Arvo Lainvee – 24.05.45 toimunud vastastamisel kõneles Hellat, et tunneb L. juba ammu, olnud sõja ajal N Liidu tagalas, nüüd tuli tagasi ja nad said Rütmani (vt järgmine märkus) korteris kokku. L. teadnud meeste luuretegevusest ja Rootsi pagemise kavadest (oli ka ise nimekirjas, kuigi lõplikku otsust veel polnud – I, l 102p-103), edastas infot N Liidu kohta (mahajäänud maa, arreteerimised, jms) ning andis Rütmanile oma tuttava Kuldkepi (vt eelmine märkus) aadressi. L. kinnitas Hellati jutu õigsust ning lisas, et kirjutas Rütmani nimele kehakultuuri- ja spordikomitee blanketil komandeerimistunnistuse Tallinnast kuhugi rannikule, et sealt Rootsi sõita. 1944. a nov-dets oli korduvalt Rütmaniga kokku saanud (II, l 201-2). Hellati sõnul (19.12.44) aidanud L. Haukka Tallinna luuregrupis tegutsenud Rütmani, ise peaks töötama ENSV kommunaalmajanduse rahvakomissariaadis (I, l 32p). Kohtus L-ga vaid korra, peale tema pole sidemeid ühegi N Liidust tulnud eestlasega (I, l 117p). A. Veisserik nimetab teda õnnetuks meheks, kes venelaste ajal väkke mobiliseeritud, sõja sealpool kaasa teinud, kodumaale naasnuna kohanud aga patuseid sõpru, mislābi ka Siberisse õppima saadeti; kohut peeti koos (Veisserik, lk 170). Arreteeriti 4.01.45, tribunal 25.09.45, sai 10+3, vabanas 6.01.54 (Poliitilised..., lk 230).

55) Toomas Rütman (Jõgi kasutab varianti Rütmann) – s 30.04.17 Tallinnas, üliõpilane, Eesti kaitseväes allohvitser. Teenis Saksa väes, Soome armeesse 7.05.43, oli Rajajoel rindel (III/JR47). Siis peastaabi luureosakonnas ja eriväljaõppel Haukka tarvis, 17.07.44 saadeti Eestisse (Vabaduse..., lk 299). Jõgi kirjutab temast pikemalt kui kellestki teisest (vt II, l 112p-113p); isa olnud firma kaasomanik Tallinnas, ema koduperenaine, elasid Piritä-Kosel oma majas. Sama autor tunnistas

10.12.44: R. oli Tü arstiteaduskonna endine üliõpilane, 1943. a algul tuli Soome, teenis sõjaväes arstina (II, l 107p). Jõgi valinud koolivenna Westholmi gümnaasiumist isiklikult Haukka jaoks välja (Jõgi, lk 159), aga hiljem polevat koostöö eriti laabunud, R. olnud liiga laisk, ei tahtnud ise midagi teha ega tõusnud hommikuti sisedeansi ajaks üles (samas, lk 173). Usinalt loeti üles kortereid, millega R. seotud (surnud mehe arvel ju võib, aga eks seal elanud teisigi), nii et puistamiseks tööd külllaga: Jõgi nimetas 13.12.44 Kose teed, kus R. raadiosaateid andnud, siis insener Koov'i (selle abikaasa oli R. tädi) maja Nõmmel Metsa 44, kus antud u 10 saadet (II, l 102; natuke allpool juba u 20 saadet sealt – II, l 104), kasutanud ka korterit Kunderi või Gonsiori 17-17, kus elanud keegi Vanaveski (II, l 104). Hellat nimetas 16.12.44 veel R. vanemate väikest maja Vabaduse 55 (I, l 17). Rootsi sõitjate nimistusse paigutas ta R. kohe Talgre, enda ja Jõgi järele (I, l 102). Jõgil olnud koos R-ga kavas rinde üleminek Kloogal ära oodata, sinna peideti raadiojaam ja toit, 22.09.44 tehti metsa ulu-alunegi. 23.09 ei saadud sidet Tallinna ega Soome keskusega ning mindi linna tagasi, kus Nõmm (vt eespool, märkus 5) lubanud TTÜst tuua töötõendi blanketid. Seejärel sai R. kokku N Liidust naasnud koolivendadega ning pidi nende kaudu hakkama spordiuhingu Kalev juures autojuhiks (Jõgi, lk 183-185). Olnud kindel tunne, sest Saksa väes ei teeninud (Jõgi, lk 187; vt eespool ka teistsuguseid andmeid). 10.12.44 tuli R. Rikandite korterisse Aiavilja tn-l (vt eespool märkused 34-36), kus selleks ajaks juba varitsus ootamas; põgenev R. lasti maha Aiavilja ja Narva mnt nurgal (Jõgi, lk 205). Jõgi andmeil (II, l 113p) olnud pikka kasvu, atletiliku kehaehituse ja tumedate juustega (A. Puusepp 23.12.44: keskmist kasvu, blond – II, l 169), ovaalne nägu, kokutas kergelt, suitsetas alati piipu. Varjunimeks Taavet Riisik.

56) Seoses kuupäevaga 11.12.44 tuleb öiendada üks eksimus, mis sattus ka eelmisesse Tunasse: T. Hellat ei arreteeritud 10.12.44, nagu väidavad nt Laar (lk 49) ja Jõgi (lk 205), vaid 13.12.44 (I, l 4). Tema enese elulookirjeldusest jääb mulje, nagu toimunuks see 11.12 Rikandite korteris (vt I, l 238). Vahistamisorderiga tutvus ta igal juhul 13.12.44 (I, l 3).

57) Johannes Püss – teda mainib Talgre tutvavate seas N. Ümarik (10.12.44 – II, l 166p): Tartu Kehalise Kasvatuse Instituudi üliõpilane, u 28 aastane, keskmist kasvu, brünett, elab Tartus. Võiks olla ka: s 1917 Võrumaal Toolamaa vallas, arreteeriti 20.04.46, tribunal 7.10.46, sai 10+5 (Poliitilised..., lk 401), kuigi vahistamine paistab eelnevat arvestades liiga hiline olevat.

58) Erich Veetõusme (24.01.18 Tallinn – 17.05.59 Tallinn), üks oma aja paremaid Eesti keskmaajooksjaid, tuli aastatel 1938-52 korduvalt Eesti meistriks. N Liidu meister 1500 m jooksus 1945, 1949, 1950, 1951, parandas 25 korda Eesti rekordeid. Tegutsenud ka treenerina. Al 1960 on korraldatud temanimelisi rahvusvahelisi mälestusvõistlusi (EE 10. Tln, Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1998, lk 275). N. Ümarik nimetab Talgre tuttavate seas (10.12.44 – II, l 166p): väikest kasvu, blond, spordiühingu Kalev treener-instruktor.

59) Heino Lipp – s 21.06.22 Erra vallas Virumaal, lõpetas Jõhvis keskkooli, seal alustas ka sportimist, tulles 1944 Eesti meistriks kergejõustiku kümnevõistluses. Tõsisemalt hakkas treenima 1944. a sügisel, kui asus õppima Tartu Kehalise Kasvatuse Instituudis (Peatänavale. Olupilte, portreid ja kroonikat Tartu spordielust. Kokku seadnud Olev Tünn Tln, Eesti Raamat, 1968, lk 180). 1949 lõpetas TRÜ, 1946-51 TRÜ kergejõustikukateedris õppeülesande täitja, 1951-54 Kalevi treener Tartus, 1955-60 TRÜ kergejõustiku kateedris õpetaja. Al 1960 TPedI õppejõud, al 1981 TPedI sportmängude ja kergejõustiku kateedri juhataja. Nõukogude Eesti preemia 1947, 1948 (Tartu Riikliku..., lk 323-324). "Meie kõigi aegade parim kergejõustiklane" armastas jahil käia, pärines keskmikotalust ning läks Saksa sõjaväest pääsemiseks tööle õlivabrikusse (Erlend Teemägi, Spordimehe sünn Tln, Eesti Riiklik Kirjastus, 1963, lk 7, 10, 15-17). Saksa okupatsiooni ajal kuulus omakaitse, mis tingis lühiajalise vahistamise ja pikad kahtlustused aastani 1955. KGB värbamiskatsed olla ebaõnnestunud ja välismaale teda õigel ajal ei lastud, Soome pääses alles EKP KK loal (Aruanne..., lk 96).

60) Egon Halliku – ülekuulamiste aegu teadis Hellat teda küll, H. elas Tallinnas Mere pst-l, töötas tehases "Punane Krull" arstina ning pidi abistama Toomi (vt märkus 2), nagu kokku lepitud (19.12.44 – I, l 30p). 5.01.45 selgus, et sakslaste ajal kasutati meest info hankimiseks, 1944. a algul teatas H. nt "Espenlaube" lennukitöökodade evakueerimisest Tallinnast Riiga, suvel pidi ta aga jälgima, mida Tallinna sadama kaudu ära veetakse. 1944. a aug saales Koitjärve punkri ehitamisel (I, l 89-89p). 9.01.45 teatas Hellat, et H otsustati jätta Eestisse põhiluurajaid (Toom, Tobias, Kuuskor) abistama (I, l 102).

61) Kaljo Allpere – leitnant, s 13.10.19 Virumaal Kunda vallas, arst. Soome väkke 20.01.44, sai Taavettis väljaõppe, teenis arstina JR200 staabikompaniis. Osales tõrjelahingutes Viiburi lähel ja Vuoksels. Tagasi Eestisse 19.08.44, oli Kehra õppe-laagris, arreteeriti 1945, sai 10 a. Vabanes Arhangeliski oblastist 1953, töötas Tallinnas arstina. Suri

13.02.96, maeti Metsakalmistule (Vabaduse..., lk 40). Aino Allpere (vt märkus 25) abikaasa, elas Haapsalus ja töötas sealses linnahaiglas arstina; Talgre ülesandel organiseeris Rootsi pagemist (Hellat 23.12.44 – I, l 55). 12.01.45 pühendati terve Hellati kuulamise õhtu Allperedele: Talgre käinud nov algul 1944 Haapsalus dr A. juures ja kokku leppinud, et see otsib koos Taved Avarmaaga Rootsist saabuva paadi jaoks randumiskoha ning ootamiseks sobiva maja (I, l 114p). A-d olid Rootsi sõitjate nimistus (I, l 102p), dr A tahtnud põgene-da seepärast, et teenis vabatahtlikuna Soome armees (I, l 115). Veisserik sattunud Patareis temaga ühte kongi, kohtus olla A. oma abikaasaga kokku saanud (Veisserik, lk 160, 167). Arreteeriti 8.01.45, tribunal 25.09.45, sai 10+5, vabanes 3.06.53 (Poliitilised..., lk 17).

62) Paul Keres – Eesti kuulsaimast ja tuntui-mast maletajast toon vaid teemakohaseid andmeid, vt ka Kultuurimaa 2.04.97. K-le oli pühendatud Hellati ülekuulamine 1.02.45 (I, l 158-159): isikli-kultuttav ei olnud, rohkem seotud aga Talgre ja Nõmmega (vt märkus 5), faktilisi andmeid sellest ei tea. Arvatavasti oli K. teadlik nii luuramistest kui ka rahvuslikust tegevusest. Kavatsenud Rootsi pageda ja olnud 1944. a sept Haapsalu lähedal ran-nas, kuid paati ei tulnud. Seejärel tuli K. ühes pe-rega Tallinna tagasi, elasid Nõmme juures Tehni-ka 14-3 ning põgenemisest polnud juttugi. Peale Nõmme vahistamist 1.12.44 hoiatanud K. ämm tema korterisse mineku eest, kuna varitsus oli sees. Lähedalt tuttav Reigo ja Niilusega (vt märkused 15 ja 90), samuti EÜS "Liivika" tegelastega, kelle hul-ka ka ise oli kuulunud. Jõgi mainib, kuidas nad Nõmme pool endile ja Hellatile 1944. a sept lõpus dokumente valmistasid: kohe sisse juhtunud kont-roll jäi toodanguga rahule, K. paberid aga ei meel-dinud ning ta võeti lühikeseks ajaks kaasa (Jõgi, lk 185). 1945 püüdis NKGB koostööle meelitada, K. keeldus, ent nõustus vestlema reisimuljetest; äraütlemisega polevat mingeid piiranguid kaas-nenud (Jürjo, lk 191).

63) Richard Pruni – ligilähedast nime ei esine kusagil, võiks arvata, et tegemist on näpuveaga. Sellisel juhul ehk Richard Pruun? Sõja ajal Mosk-vas läbi viidud kaadrijaotamisel olla see mees pan-dud ENSV malesporti juhtima, Kerest nähti ikka koos P.-ga ning nende koostöös avati Tallinnas Müürivahe tn maleklubi. Kahekesi toimetasi nad ka ajakirja Kehakultuur malelehekülgi. Mitmel korral käidud temaga Kerese pool Tehnika tn brid-ži mängimas, Keresel olnud seal suuremas ühis-korteris kaks tuba, aga vahel mindi ka P. juurde Kunderi tänavasse (Friedrich Issak, Nood rohtunud rajad. Tln, Eesti Raamat, 1988, lk 242-244).

64) Tootsi ehk Laatsi nime rohkem ei esine, vahest taas viga ja silmas peeti Ludvig Läätsa? Kui, siis vt märkus 71 Erna salga juures; lõik tema tegemistest on lisatud Hellati toimikule, vt II, l.191-192. Ludvig-Oskar Lääts arreteeriti 2.02.45, tribunal 27.09.45, sai 20+5, vabanes 19.07.57. (Poliitilised..., lk 275).

65) Oskar Tamjärv – Jõgi ja Hellati äi; olnud spordiseltis Kalev aktiivne liige ja tõhusalt kaasa aidanud Eestist pagemisele (sakslased panid ta selle eest vangi – Talgre, lk 85); kui Jõgi ja Hellat 1944. a sügisel lindpriid olid, siis vahel ööbinud nad "äiapapa härra Oskar Tamjärve töökoja" ruumes Kuninga tn. (Jõgi, lk 187). Hellati põhiline konspiratiivkorter olnud T. juures Jakobsoni 71-3, kus ta töötas dets 1943 kuni sept 1944, sealt andnud raadiosaateid ka Jõgi (16.12.44 – I, l 16p). Jõgi väitel andis ta T. korterist 15-20 saadet, nimetades ööbimiskohana ka kingsepatöökoda Kuninga 9 (II, l 101-102). J. Kohari tunnistas 7.12.44, et T. jaganud neile ordineid jalanõude jaoks ning teadnud kõiki kursante. Endassetõmbunud mees, rohkem kuulas kui rääkis; pikka kasvu, kõhnavõitu, rahulik liikumatu näoilme ja tumedad silmad. Osanud ka ise raadiosaatjal töötada (II, l 127p). S 1888 Tallinnas, arreteeriti 29.11.44 Jakobsoni 71, tribunal 8.09.45, sai 6 a, vabanes nov 1950. (Poliitilised..., lk 525).

66) Neonilla Ümarik – Hellat nimetas teda oma agentuuri seas ka 23.12.44, olnud Talgre sidepidaaja, u 22 a vana, elas Tallinnas ja töötas kuskil spordiühingus; pidi jääma Eestisse Toomi abistama (I, l 55, 56p). Talgre kohtunud temaga ka pärast Punaarmee tulekut (I, l 118). Ise teatas Ü. 10.12.44, et ta vahistati 6.12 öhtul ning et ta ei tahtnud Eestist lahkuda (II, l 165). Teisalt: arreteeriti 9.12.44, tribunal 25.09.45, sai 10+3, vabanes 29.12.54. (Poliitilised..., lk 632).

67) Evald Särak – rohkem tuntud vist suusatajana; 1941 veebr. saavutas esikoha Balti liiduvabariikide võistlustel Siguldas, märtsis jäi N Liidu meistrivõistlustel Kavgolovos kuuendaks, evakueerus N Liidu tagalasse, asus 1943 kevadel õppima Sverdlovski Kehakultuuri Tehnikumi ja dets olla Uraalis edukalt võistelnud, 1944. a jaan tuli ENSV meeskonna koosseisus Uraali meistriks (Männiste, Pärtelpoeg, lk 133-136). Jõgi ülevaatest Voldemar Säraku kohta selgub, et 1941 läksid nii ema kui vend N.Liitu, 1944 tulid tagasi (II, l 115p); karistada sai S. ilmselt ka, kohtuotsuse ettelugemise ajaks pandud ta Voldemari põgenemise tõttu igaks juhuks uksest kaugemale istuma (Veisserik, lk 177).

68) Hugo-Voldemar Pärno – vikaarõpetaja, kuulus sõja järel moodustatud ajutisse Kiriku Komiteesse (Jürjo, lk 153). J. Roos olla tema pool Tallin-

nas korduvalt ööbinud, 1944. a augustis varjunud samas ka teiste kirikuõpetajate perekondi. 1945. a okt algul kohtunud nad taas, P. olnud optimistlik, näidanud tema kätte sattunud Eesti Stockholmi ajalehti, 4.10 käidi aga üheskoos Olevistes orelimängu kuulamas. 20.12.45 kirjutas Roos lauljana Aino Tamme tapmisest tema Tallinna korteris, matus toimunud 12.12 Metsakalmistul ja P. kutsuti sinna talitusele. Kohale saabunud ka Nigol Andresen (tollal peaministri asetäitja. – TR), kes muudkui keelanud, nii et enne haua kinniajamist ei saanud kõnet pidada. Siis aga P. kõnelenud "nii julgelt ja vabalt, et ka Metsakalmistu külmanud puud pidid A.Tamme surmatõde kuulma" (Jaan Roos, Läbi punase öö. Esimene osa. 1944. ja 1945. aasta päevik. Trt, Eesti Kirjanduse Selts, 1997, lk 58, 240, 319). S.1903 Tartumaal Pala vallas, arreteeriti 26.02.46 Tallinnas Lai 37-2, sai ENSV Ülemkohtu otsusega 5.10.46 5 aastat (Poliitilised..., lk 406). Hellat pole varem kõnelnud ei P-st ega ka tema sidemetest Tautsiga (vt järgmine märkus).

69) Otto Tauts – Hellat nimetas teda 30.12.44 EVR tegelaste seas, keda tundis: u 27 a vana, elas kusagil maal (I, l 81), 1944. a mais üritas edutult Soome pageda (I, l 142-142p). Võib-olla 1936 Treffneri Gümnaasiumi lõpetanud O.T., s 2.I 18 (Trefffoonia 110. Hugo Treffneri Gümnaasiumi väljaanne. S l., s a, lk 291). S.1918 Narvas, kõrgharidus, jurist, arreteeriti 22.12.44 Tallinnas Wismari 17-5, sai erinõupidamise otsusega 8.09.45 5 a, kuna olnud sakslaste sidemees (Nõukogude..., lk 515).

70) Ernst Kull – vt märkus 44 Erna salga juures. Lisaks veidi fakte: s 1903 Pärnumaal Tihemetsa vallas, arreteeriti 30.11.44, tribunal 17.02.45, sai 10+5 (Poliitilised..., lk 198). KGB kavatses teda agendiks värvata, kuid 1958. a dets läbiviidud operatsioon ebaõnnestunud algusest peale hoolimata sellest, et 1957 oli plaanis tema töötlemiseks rakendada kogenud agente "Haakla" (T. Hellat) ja "Istrik" (H. Moora). KGB andmetel kogunud K kodumaal infot inglase ja ameeriklaste kasuks töötava A.Warma jaoks (Jürjo, lk 184-185, 291). J. Roos ei uskunud 30.05.44, et K. võiks salakuulaja olla, seda polevat ka sakslaste ülekuulaja eriti tõseks pidanud; nädal varem jõudnud Roosini andmed, et just K. lohakuse tõttu oli Tallinnas rahvuslasi vahistatud (Roos, lk 36, 38).

71) Enno Kuuskmann – s 20.04.21 Harjumaal Kolga vallas, autojuht. Soome armeesse 27.08.43, rindel Rajajoel (III/JR47), 1944 mereväeluures, toimetas eestlasi Soome. Sakslased arreteerisid 1944. a juulis, venelased 1945. a jaanuaris. Sai 15+5, vabanes Magadani laagrist 1956, töötas seejärel ehitaja ja tislarina. Elab Kuusalus (Vabaduse..., lk 146). Hellati ülekuulajate teada 22.01.45 kuulunud

K. Ahvena (vt märkus 7) natsionalistlikku gruppi; Hellat ise rääkis, et K. põgenes 1943. a aug-sept Saksa väkke värbamise eest Soome, kus astus vabatahtlikult armeesse ja teenis reamehena u oktoobrikuuni. Hüüdnimeks olnud Pussy ja Väike Grenader. 1943. a okt värvati Vasila (vt märkus 85) ja Vellneri poolt Haukkasse salajase üleveo organiseerimiseks Eesti ja Soome vahel. Hellat saavutas kpt Aulio kaudu K. vabastamise Soome väest ning tõi ta Eestisse tagasi. Nov 1943 kuni mai 1944 tegutseski K. üleveo alal, nii inimesed kui post käisid tema kaudu "Talgre ja minu juhtimise all". K. ülesandeks oli inimesed välja valida, nimekirjad kinnitamiseks ülemustele tuua ning põgenejad seejärel rannikule toimetada (I, l 144-145). 29.04.45 vastastamisel rääkis Hellat umbes sama juttu, ainult Vellner jäi nüüd nimetamata, K. soovitud ise illegaalse üleveoga tegelda ja sakslased hoidsid teda kinni septembrikuuni, mil nad viimati kokku saanudki. K. kinnitas Hellati andmete õigsust (II, l 193-194). Arreteeriti 18.01.45, tribunäl 25.09.45, sai 15+5, vabanes 15.12.54. (Poliitilised..., lk 209).

72) Herman Heinla – NKGB andmetel oli vahilune H. s 1921, pärit Pärase külast Muhumaal, elas Tallinnas Kalevi 38-9, keskharidusega ja talupoja perest (5.12.44 – II, l 161). E. Sepik tunnistas samal päeval, et H. oli pärit Saaremaalt ja õppis Tallinnas kunstikoolis (II, l 155). A. Kallipe teadis päev hiljem, et H. pärines Hiiumaalt, oli pikka kasvu, kõhn, kuid tugeva kehaehitusega ja brünett (II, l 130). Hüüdnimeks Matti, kursuste aegu elas Kunderi 17 (E. Tobias 11.12.44 – II, l 146). Kursused olid muidugi Tümleri omad (I, l 106p, 108p), 1944 apr-mais oli Hellat värvanud H. mereväeluuresse (I, l 106p). S.22.07.21, arreteeriti 4.12.44, tribunäl 25.09.45, sai 15+5, mille veetis Arhangelski obl ja Komi ANSV Intalag'is. Vabanes 19.11.54, asumine sai Intalag'is läbi 26.06.64. (Poliitilised..., lk 74).

73) Alfred Peeter Tõnus – Hellat nimetas 10.01.45 teda meeste seas, keda 1944. a apr-mais mereväeluuresse värbas, hiljem oli Tümleri kursant (I, l 106p). Kuulus Kiviõli gruppi koos Lipuga (vt märkus 9), u 23 a vana, elas Salaaru külas Kiviõli lähedal (I, l 27p; ilmselt vassib siin, seal elas Lipp – või olid nad mingil hetkel mõlemad seal?). H. Heinla meelest oli T. pärit Rava külast Harjumaal, omas raadiosaatjat ning oli u 22 a vana (II, l 163). E. Tobias 11.12.44: kursuste aegu elas Kunderi 17, hüüdnimedeks Alfons ja Sikk; suundus talle määratud punkti Virumaal koos raadio jm varustusega, u nädala vältel toimus pidev side, seejärel tuli Tallinna varusid täiendama, hankis mootorrattagi, kuid Punaarmee läbimurre ei lubanud

enam tagasi minna (II, l 146-148). E. Sepik arvas 5.12.44 T. viibivat oma ema talus Arbu vallas Paunküla lähedal (II, l 154), enne võõraste vägede saabumist nägi teda koos Urke ja Linnustega (vt märkused 21 ja 74) Rannamõisa minevat (II, l 159). Rootsi tegemistest vt Urke märkus või Kolk, lk 92, 96, 99. 1950ndate keskpaiku käis KGB agent "Aleksandrov" kolm korda Kose piirkonnas tagaotsitava Saksa luure agendi T. ema juures, et edasi anda T. kiri, mida see püüdnud käsipostiga siia toimetada; ülesanne täideti edukalt, ema võeti töötlu-sele (Aruanne..., lk 106). 1963. a juunis Kotkas toimunud N Liit-Soome sõpruspäeval viibis ka Rootsist saabunud T., olla kõiki Eesti pagulaste ütlusi teraselt silmas pidanud, kui ENSV delegatsiooni liikmetega juttu aeti (Jürjo, lk 224-225).

74) Vahur Linnuste – H. Heinla nimetas teda Tümleri kursantide seas, 21 a vana, elas Tallinnas Invaliidi tn (II, l 162), Hellat pakkus vanuseks u 24 (I, l 86p). E. Sepiku sõnul olevat L. vanemad Soome läinud, H. Sepik tundnud seda meest paremini, ise nägi teda viimati paar päeva enne Punaarmee tulekut, tahtnud koos Urke ja Tõnusega (vt märkused 21 ja 73) Rannamõisa minna (II, l 155, 159). Sõja järel pidasid eestlased Stockholmis nõu noorte vabaharidustöö teemadel, kohal oli ka L. (Kolk, lk 74). Käis ülikoolis, oli "oma kõnelt ja ülesastumisel midagi eeskujulikult korralikku" (samas, lk 81). Temalt pärines Radikaaldemokraatliku Koondise (vt ka Urke) idee, 1947. a kevadel olnud L. selle juures suure kõnemehena juhtivalt tegev (samas, lk 92, 94). Töötas sellal kusagil Stockholmist arvestuskontoris, koondise asjus pidanuks tema meelest toetuma J. Vilmsi traditsioonidele 1917. aastast, aga keskne oleks ikkagi kultuuriradikalism. Tähtsamaks saavutuseks oli ajakirja Radikaaldemokraat ilmutamine 1948. a märtsis, L. andnud selle jätkamiseks rahagi (samas, lk 97-99). 1960ndate algul otsinud L. idealistlikku "kolmandat teed", tegelnud rassismi ja kolonialismi probleemidega; N Liidu-Soome sõpruspäevadele Kotkas 1963. a juunis saabunud ta Rootsist kohale (Jürjo, lk 223-224). 1960ndate lõpul elas vist Pariisis ja oli tegev teatrielu vallas (vt Mardi Valgemäe, Ikka teatrist mõeldes. Esseid, päevikukatkendeid ja arvustusi. Stockholm, Välis-Eesti & EMP, 1990, lk 73).

75) Adams – Hellat nimetas 10.01.45 teda meeste hulgas, keda 1944. a apr-mais mereväeluuresse värbas (I, l 106p); olla rääkinud ka varem, kuid ei hakanud nagu silma. Vaevalt et Saksa okupatsiooni aegne maanteede valitsuse direktor A. (vt Juhan Toomepuu, Vara-valgest õhtuehani. Mälestused 1902-1983. Cardiff, Boreas, 1995, lk 242). Võib-olla Georg Adams, s 1922 Petserimaal Järvesuu vallas, arreteeritud 28.11.44 Nõmmel

Harku 46-3, tribunal 27.04.45, sai 20+5. (Poliitilised..., lk 8).

76) Ärna – Hellat nimetas 23.12.44 isikute seas, kellelt infot saanud; u 26 a vana, elas Tallinnas Kaarli pst., töötas SD osakonnas B 4E, tema kaudu hoidsin kirjalikku sidet SD-s kinni oleva Kulliga (vt märkus 70; I, l 50p).

77) Heino Muda – s 16.02.23 Virumaal Lügä-nuse vallas, puusepp. Soome armeesse 25.11.43, määrati Peastaabi luureosakonda, sai eriväljaõppe Staffani saarel. 1944. a juulis Eestisse, sõja järel varjas end Lügä-nuse lähedal, 8.01.45 haarangu ajal pääses põgenema. Arreteeriti 17.03.47 Rakveres, sai 20 a. Vabanes Omski obl. laagrist 1955, elas Tallinnas, töötas tiserina. Suri 7.12.87, maeti Lügä-nuse kalmistule (Vabaduse..., lk 204). Ametilt insener ja prof Madissoni assistent, kogu M. pere arreteeritud Talgre pärast, kes olnud neile kaugelt sugulane (Veisserik, lk 126-127; sama ka Talgre, lk 111). Sugulastest tehti rohkemgi juttu: Jõgi mainis 10.12.44 M. õde või muidu sugulast, kes elas Tallinnas Suur-Laagri 6 või 8 (II, l.107p; Hellati järgi hoopis Suur-Laagri 4 – I, l.17) E. Soomeri korteris ning olnud ka Soomeritega suguluses (Jõgi ülevaade, II, l, 117). Enne Soome põgenemist teenis M. Saksa väes, 1944. a juulis saabus ta Eesti põlevki-virajooni koos raadiosaatja (Jõgi, II, l.107p), E. Soomeri ja Kaljurannaga (Hellat, I, l.31p, 73p). Hellati sõnul 9.01.45 pidi M. koos mõningate Haukka meestega ENSV-sse jääma (I, l.102), päev varem oli ta pääsenud rünnakust Lügä-nuse punkrile (vt ka E. Soomer ja Kaljurand, märkused 28 ja 24), kuna polnud vastupidisel ootustele lihtsalt kohal. A. Puusepp nägi teda viimati 1944. a nov Tartu (vt märkus 49) pool, kõige enam varjanud end aga Lügä-nusel, kes elas M. onu (II, l.168p). Varjunimeks Ants Mäger (Hellat 19.12.44 – I, l.31p; Jõgi pakub Mäger, lk 205). Vaikne ja tõsine, mitte eriti arukas, kuid alati rahulik; keskmist kasvu, tugeva kehaehitusega, tumedad juuksed (Jõgi, II, l.117).

78) Melanie Talgre – Leo Talgre naine (sünd Soomer), Maarja Talgre ema, lahkus Tallinnast 19.11.44 viimase Haukka paadiga. Varem õppis Lenderi gümnaasiumis, tema sõbratarist Aino Tamjärvest sai T. Hellati abikaasa; pärast nõukogu-de võimu tulekut käisid mõlemad dieetõdesid õpetavas koolis ning olid hõivatud pidusöökidete valmistamisega. 1940.-41. a talvel viibis praktikal kopsuhaigete laste sanatooriumis Kosel. Pärast Saksa vägede saabumist asunud koos venna E. Soomeriga (vt märkus 28) Tallinna. 9.04.44 abi-ellus L. Talgrega (Talgre, lk 3, 38, 49, 55,66, 93).

79) Paul Lepik – nooremseersant, s 22.09.18 Saaremaal Pihlta vallas, laevamehaanik. Eesti mereväes madrus, Soome armeesse 7.05.43, oli

erisalgal, mis vedas Haukka luurajaid Eestisse ja tagasi, tõi ka põgenikke Soome. Autasustatud 2. kl Vabadusmedaliga. Vabastati teenistusest 18.09.44, 1945 apr siirdus Rootsi, töötas seal meremehena. 1954 läks Kanadasse, kus elab tänini (Vabaduse..., lk.168). Hellat nimetas 16.12.44 konspiratiivkorterite seas L. oma Narva mnt ja kitsarööpmelise raudtee ristumiskoha juures, varem olnud seal restoran, nüüd aga ülevעדajate salakorteri. 1944. a sept kohtus Hellat seal Karl Talpakuga pidamaks nõu vastupanu asjus (I, l.17-17p). L. tuli Haukasse kpt Aulio saadetuna, temaga koos ka Valter Mürk ning nende võimas avamerepaat, millega al 1943 maist reise tehti (Jõgi, lk160).

80) Rommi Rommel – Jõgi väitis oma ülevaates (II, l, 119), et R. olnud hüüdnimi; 25 a vana, endine kalur. Haukasse tuli (1943 – Jõgi, lk160) Soome laevastikust, 1944. a veebr keskaigast ametis Haukka paadil koos Mürk'i ja Uutroviga. Olnud hea meremees, lahkus siit Haukka viimase reisiga 19.09.44. Pikka kasvu, täidlane nägu, blond. Hellat nimetas teda paadimeeste seas, u 23 a vana (I, l.93p). Pärit vist Saaremaalt, praegu elab Soomes Uusikaupunkis (Jõgi, lk 160, 211).

81) Aksel Puusepp – s 23.04.23 Virumaal Assamalla vallas, õpilane. Soome armeesse 26.05.43, rindel Rajajoel (III/JR47), sai väljaõppe peastaabi luureosakonnas. Juulis 1944 Haukka koosseisus Eestisse, varjas end metsas, arret 1945. a aprillis. Sama aasta 1.mail põgenes miilitsast. Kuni 1949 suutis peidus olla, siis arreteeriti taas, sai 20+5. 1950 põgenes vangivagunist Kabala ja Sonda jaamade vahel, varjas end kuni 1952, lasti maha Karepa rannas, kui püüdis Soome pageda (Vabaduse..., lk.264). Jõgi andmeil pärit Virumaalt Ärtu külast (vt järgmine märkus), Haukka tarvis valis ta P. ise välja, kuna see olla 1941. a suvel teda ja Hellatit Neeruti lähedal aidanud (Jõgi, lk 159, 211). Hellat 19.12.44: P. oli Haukka Rakvere-Tapa grupis koos Särakuga (vt märkus 48), varjunimeks Paju, neid pidid abistama P. vend ja Tartu (vt märkus 49) (I, l.32, 73p). Nähti ette tema jäämine ENSV-sse (I, l.102). Jõgi ülevaates (II, l.115-115p) on kirjas, et Tallinnas õppiv ja sakslaste juures ametis olev P. otsinud ta 1943 sealses linnavalitsuses üles, tahtis Soome pageda. Saksa okupatsiooni lõpul olla sageli Tallinnas käinud; rahulik ja mõtlik, pikka kasvu, tugeva kehaehitusega, ümmargune nägu, tumedad sirged juuksed.

82) Järtu – Jõgi raamatus Ärtu nime all (vt nt lk 211), seda kohta on varemgi nimetatud (vt Saksen, märkus 46); endine küla Virumaal Rakvere lähedal, ühendati 1975 Lasila asundusega Lasila küllaks (ENE, lisakõide, Tln, Valgus, 1978, lk 137).

83) Harald Keem – s 17.12.23 Valgamaal

Sangastes, õpilane. Soome armeesse 1943 sügisel, sai väljaõppe peastaabi luureosakonnas Haukka grupis. Juulis 1944 Eestisse, tegutses sidemehena siinsete ja välismaale pagenud rahvuslaste vahel. Pärast sõda varjas end Võrumaal Nursipalus, langes 28.12.45 haarangul. Maetud Rõuge kalmistule (Vabaduse..., lk 113-114). Pärines soliidsest eestimeelsest perest, Haukka Lõuna-Eesti grupi tarvis otsiti K. välja koos Lukk'i ja Jägeriga (vt märkused 84 ja 86). Hellat oskas algul öelda vaid K. hüüdnime Kiima (I, l.32 p, 74), siis mainis teda koos teiste Rootsi sõitjatega (I, l. 102p) ja 18.01.45 võis juba välimustki kirjeldada: pikka kasvu, normaalse kehaehitusega, blond, peenike terav nina (I, l. 126). Jõgi meelest olid juuksed punakad, nägu täidlane, mitte eriti arukas, see-eest aga pikatoimeline (II, l. 117p). Laar kirjutab (lk 49) Võrumaa meeste K. ja Lukk'i energilisest tegutsemisest, nende ümber koondunud terve salk, loodi sidemed Võru noortega, kellele anti väljaõpet ja levitati lendlehti, nii et Nursipalu punker olnud üks vastupanemise keskusi Võrumaal. Siis aga saadi reeturi toel mõned noored kätte, punker leiti üles ja sõjavägi saadeti 27.12.45 ründama. Valve olnud jõulude tõttu nõrk.

84) Viktor Lukk – s 25.10.25 Valgas, õpilane. Teenis Saksa väes, Soome armeesse 25.11.43, väljaõpe peastaabi luureosakonnas ja Staffani s-l. 1944. a juulis Eestisse, rinde lagunemise järel varjas end koos kaaslastega Võrumaal Nursipalus, langes 28.12.45 haarangul. Maeti Osula kalmistule (Vabaduse..., lk 184). Vt ka Keem, märkus 83. Vanemad olnud pärit Võrumaalt, kusagilt Tamula ja Vagula järve kandist (Hellat, I, l. 127), L. kuulus aga Rootsi sõitjate nimekirja (I, l. 102p). Jõgi sõnul käinud mitu korda läbi rinde Tallinnas, liikumise käigus kaotanud raadiosaatja, kuid 1944. a sept keskel saadeti ikkagi oma piirkonda tagasi. Keskmist kasvu, tusedavõitu, ümmarguse näo ja tumedate juustega, lihtne ja lapsemeelne (II, l. 117p-118). Hellat väitis, et pikk ja normaalse kehaehitusega (I, l. 127); varjunimeks Lõima, kutsuti Jumbo, sest oli teistest noorem (A. Puusepp, II, l. 170). Politsei platsi peaks praegugi nimetatama Politsei aiaks, asub Tallinnas raadiomaja ja Kungla hotelli ristmiku vastasküljel.

85) Valter Vasil – vt märkus 93 Erna salga juures. Lisaandmeid Jõgilt (II, l. 117-117p): vanemal oli Luunja vallas talu, tema onul Arnold Vasilal kingsepatöökoda "Avas" Tallinnas. V. õppis Tartus, 1940. a suvel sõitis Soome ja sealt Rootsi, harinud maad. 1941. a suvel tagasi Soome, astus Erna salka, sügisel lahkus väeteenistusest. 1942. a suvel läks päriselt Soome, kus abiellus Eesti päritolu neiuaga. Omas Soomes kino ning osales rahvuslikus organisatsioonis "Vaba Eesti", mille raames

pidas sidet Warma, Harald Vellneri jt sealsete tegelastega. 1943. a nov algul läkitati Haukka ülesandel Eestisse Tartu- ja Võrumaal luuramist korraldama, kuu lõpul tuli koos Keemi, Lukk'i ja Jägeriga tagasi, kõik pidid "priimad poisid" olema. Helsingis oli V. sidemeis ka Heinrich Marki ja Eerik Laidiga; viimati nägin teda seal 1944. a juuli algul, kavatses Rootsi asuda, kus naine lastega juba ees. Intelligentne ja energiline, hea organisator. Keskmist kasvu, kõhetu, kitsas nägu, heledad lokkis juuksed. Varjunime polnud.

86) Adalbert Jäger – s 9.10.14 Võrumaal Põlva vallas, põllumees ja politseinik. Eesti kaitseväes allohvitser, teenis Saksa väes, Soome 25.11.43. Oli peastaabi luuregrupis, väljaõppel Staffani s-l ja Suomussalmis, sai nooremseersandiks. Eestisse juulis 1944, võeti politseipataljoni, taandus Saaremaale ja edasi Saksamaale. Siirdus sealt Kanadasse, on rakenduskunsti tooteid valmistava puiduettevõtte omanik. Elab Callanderis, Ontario (Vabaduse..., lk.91). Hellat ajas algul segamini J. nime ja varjunime Jürisoo (I, l.32p), mis pärit Haukkast; selle raames kuulus Tartu-Võru-Valga gruppi ning pidi luurama Põlva ja Orava kandis (I, l.32p, 127). 1944. a juulis läkitati koos raadiosaatjaga Tartumaa-le, kus elanud J. abikaasa (Jõgi, II, l.108). Sama autori pikemast ülevaatest selgub, et J. olla rinde ülemineku ajal oma raadio kaotanud; tema politseiniku-ameti tõttu hüütud omavahel ka Prefektiks, olnud rahulik mees, mitte eriti arukas. Pikka kasvu ja turske, ovaalne nägu, heledad juuksed (II, l.118). A. Puusepp täpsustas 22.12.44, et J. on pärit Põlva vallast Mammaste külast, kus tema vanematel talu; sealt pidi kokkuleppe kohaselt J. asjus teateid saama (II, l.168p).

87) Tümler oli sakslaste moodustatud ja eestlastest koosnev luuregrupp, mis pidi venelaste tuleku järel Eestisse tegutsema jääma; koolitatud Tallinnas Kunderi tn kpt Kalmuse organiseeritud luurekoolis ja osalt ka Keila-Joa samalaadses asutuses (Jõgi, lk 172).

88) Pikk – eesnime ei teadnud Hellat öelda ka 19.12.44, kui mainis teda Haukka Valgamaa grupis koos Amoniga (vt märkus 40). Elnud viimasega koos ja hukkumast Valga kandis Punaarmee pealetungi ajal (I, l.27p). 11.01.45 nimetas Hellat teda Tümleri kursantide seas (I, l.108p).

89) Mathiesen – vt märkus 19.

90) Valter Niilus – Hellat mainis teda 30.12.44 EVR liikmeid loendades, olla juba varem rääkinud (I, l.81), mida ei õnnestunud täheldada. Veidi allpool on juttu sellest, kuidas N. käinud teiste EVR tegelastega Riias lätlastega sidemeid loomas (I, l.82). Veel allpool: u 30. elas Tallinnas, 1944. a sept sõitis koos naise ja lapsega Saksamaale (I, l.86).